

Identitásválasztás és xenológia

A magyarországi Román Kisebbségi Önkormányzat választási kudarcának tanulságai*

1. A magyar kisebbségi törvény világjelentősége és szerepe "a román önkormányzat-alakítás" nehézségeiben

1.1. A legújabb kori politika-filozófiai művek közül kétségkívül John Rawls műve a legjelentősebb, s minden bizonnyal azért, mert az igazságos társadalmi berendezkedést és működése feltételeit vizsgálja. A rawlsi értelemben a magyar kisebbségi törvény minden más országénál "igazságosabb" kisebbségi viszonyokat, illetve törvényi helyzetet hozott létre Magyarországon, s talán ennek is van szerepe abban, hogy térségünkben nálunk tapasztalható a legkisebb mérvű előítéletesség és idegenellenesség a klasszikus "kisebbségi problémák" területén. Ez is lehetett az oka annak, hogy ez a törvény vált a legsikeresebb magyar politikai innovációvá: minden kezdeményezésünk közül ezt állította az ENSZ is példaképpül a többi tagállama számára, kisebbségi problémáinak megoldására.

1.2. Világkarrierje ellenére, a törvény azonban több olyan komoly fogyatékossgal is rendelkezik, amely részben abból fakad, hogy a törvény szövege az eredeti elképzeléstől döntő pontokon eltért. Hogy a törvénynek a jelenlegi helyzet kialakulásához való "hozzájárulását" világosan láthassuk, nézzünk meg néhányat azok közül az előfeltevések közül, amelyek a törvény szövege mögött húzódnak. Ha ezt tesszük - s közben, mint a kérdés tárgyalásakor mindvégig tesszük, az emberi jogokat és a rawlsi értelemben vetten igazságos kisebbségi viszonyokat egyszerre tartjuk szem előtt -, akkor azt találjuk, hogy a törvény voltaképpen minden felsorolt pontján súlyos hibák találhatók, olyan átgondolatlanságok, amelyek a mai, diplomáciai nehézségeket is előidéző helyzethez vezettek.

1.2.1. A törvény említett, s a résztvevők helyzetdefiníciós stratégiája szempontjából az első előfeltevés az identitásválasztás szabadságának tételében szereplő "szabadság" kategória értelmezéséhez kapcsolódik. *A szabadság, minden ezzel a kérdéssel foglalkozó komoly szerző álláspontja szerint, élesen különbözik a függetlenségtől, a korlátozhatatlanságtól, az önkénytől, a szabadosságtól, hogy csak néhány olyan kategóriát használjunk, amelyeket a publicisztikai írásokban szinonim értelemben szoktak használni. Az ezektől a kategóriáktól a szabadságot elválasztó, talán legfontosabb különbség az, hogy míg ezek nem ismerik, és nem ismerik el a "felelősség" és a felelősséghez kapcsolódó "kötelesség" orientációs kategóriákat, addig a szabadság mindig együtt jár a felelősséggel és a felelősség iránti kötelességgel és kötelezettséggel. Minthogy a kisebbségi törvényből a felelősségek, kötelességek és kötelezettségek, s a velük járó szankciók hiányoznak, sajnos nem a szabadságnak szerez érvényt, nem a szabadságot engedi érvényesülni, hanem a korlátozhatatlanságot, az önkényt. A kisebbségi törvény a kötelességek és szankciók hiányában jogi értelemben "féloldalassá", s ebből következően bele van programozva a visszaélés lehetősége, mi több, mintegy felszólítást tartalmaz a visszaélésre.*

1.2.2. Összefügg a kisebbségi törvény jogi értelemben vett féloldalassága azzal is, hogy *a kedvezményezett jogalanyt nem tisztázza kellően. Van ugyan utalás a törvényben arra, hogy a magyar állampolgár és a nemzet tagja, illetve az etnikumtag között van különbség, de ezt a megkülönböztetést nem viszi végig. Ezért fordulhat elő, hogy a kisebbségi személyre, mint állampolgárra vonatkozó felelősségek, kötelességek, kötelezettségek és szankciók, ha utalásszerűen is, de szerepelnek a törvényben, a nemzettagra, az etnikum tagjára vonatkozóak azonban kimaradtak belőle.*

1.2.3. Az említett tisztázatlanság továbbá összefügg a törvényben tetten érhető, az identitással, illetve az identitásválasztással kapcsolatos szakmai fogyatékossgokkal is. *Az identitásalkotás és az identitás megváltoztatása ugyanis, s ez olyan szakmai közhely, amelyet talán illetlenség is hangsúlyozni, nem egyetlen, megvilágosodásszerű aktusnak az eredményei, hanem hosszú folyamat következményeként szoktak előállni.*

1.2.4. Az identitásválasztás megvilágosodásszerű aktusként való felfogása aztán lehetőséget biztosít arra is, hogy a közismerten rendkívül összetett közép-európai nemzetiségi és etnikai viszonyokat *a törvény a klasszikus, de rendkívül leegyszerűsített kétszereplős többségi-kisebbségi helyzetként határozza meg.*

2. A klasszikus többségi-kisebbségi beszédmodok és az etnikai türelem beszédmodja közti különbség

2.1. A következő lépésben azt tekintjük át, hogy a kisebbségi önkormányzatot választó helyzetben szereplők mivel járultak hozzá a kudarc kialakulásához és fennmaradásához; ehhez pedig mindenekelőtt nézzük meg a problémák elbeszélésének módjait. Hogy ezt a lépést indokolt megtennünk, s nem a "helyzet történéseinek" vizsgálatával kell kezdeni elemzésünket, Pierre Bourdieu-t, a jeles francia szociológust idézzük, aki egy sajátos franciaországi kisebbségi identitáskérdésről szóló tanulmányát a következőképpen vezeti be:

"Tulajdonképpen tárgyunkat a tárgyalás eszközei képezik: a társadalmi valóságról való gondolkodás kategóriáinak társadalomtörténetét írjuk meg. Akik ebben a tudományos szándék perverz kibicsaklását látják, azoknak ellene vethetjük, hogy a bizonyosság, amelynek nevében a »realitás« megismerését részesítik előnyben a megismerés eszközeinek megismerésével szemben, ez a bizonyosság igen megalapozatlan egy olyan »realitás« - a szociális identitás - esetében, amely lévén mindenekelőtt képzet, reprezentáció, erősen függ magától az ismerettől és az elismertségtől." S azzal folytatja, hogy "Márpedig a társadalomtudomány, amely osztályozni kénytelen a megismerés érdekében, csak akkor reménykedhet, hogyha meg nem is oldja, de legalább korrekt módon közelíti meg a társadalmi osztályozások problémáját, és megismerheti mindazt, ami a tárgyában már osztályozások eredménye, hogyha az osztályozások igazságait kutatván a saját osztályozásainak igazságáról szóló tudatot is a tudományos vizsgálódás részévé teszi."

2.2. Bourdieu érvelésére támaszkodva úgy véljük, ha az általa hangoztatott értelemben korrekt vizsgálatot akarunk folytatni a magyarországi román önkormányzat alakításának nehézségeivel kapcsolatban, akkor az eset tárgyalását indokolt a "harcok terepének" számító nézőpontok, vagy Bourdieu nyelvén: felosztási, osztályozási elvek, és az azok alapján folytatható elbeszélési stratégiák, beszédmodok vizsgálatával kezdeni. A beszédmodok ugyanis nem csak elfedik vagy felfedik a "realitásokat", hanem olyan cselekvési stratégiákhoz is vezetnek, amelyek a kisebbségi viszonyokat alakítják. A szóban forgó eset kapcsán azt láthatjuk, hogy a klasszikus kétszereplős többségi-kisebbségi helyzetre épülő klasszikus és klasszikusan hibás többségi, illetve kisebbségi beszédmodok használata jellemzi az eset szereplőit, beszédmodjait és cselekvéseit egyaránt.

2.3. Ahhoz, hogy a klasszikus többségi-kisebbségi viszonyt jellemző beszédmodokat jellemző "hibákat" a jelzett igazságosság szempontjából írassuk le, egy szintén klasszikus, de klasszikusan igazságos és szabadságbiztosító viszonyokhoz vezető beszédmod, a vallási szabadság és türelem beszédmodjának mintájához fordulhatunk. A vallási szabadság és türelem beszédmodjának mintájára mutatis mutandis képzett etnikai-nemzetiségi türelem beszédmodjához viszonyítva világosan áttetszővé válnak a klasszikusan igazságtalan és önkényeskedő többségi és kisebbségi beszédmodok közös vagy hasonló hibái.

2.4. A következőkben a két beszédmodnak olyan közös hibáit emeljük ki, amelyek következménye a közös kommunikációképtelenség.

2.4.1. Mind a klasszikusan hibás többségi, mind a klasszikusan hibás kisebbségi beszédmod *fogyatékosága, hogy a kétszereplős helyzetből indul ki, amely az identitásválasztás folyamatának korrekt elbeszélésére alkalmatlan modell.*

2.4.1.1. *Mindkét beszédmod "egyneműsítő beszédet" alkalmaz, mintha a másik fél az egymáshoz való viszony szempontjából egynemű identitással rendelkezne. Holott a többséghez való viszonyában, hosszabb együttélés alatt a kisebbség legalább ötféle identitásváltozatot dolgoz ki: a többségtől teljesen elzárkózót, az integráltat, a kettős identitást, a többséghez húzót és az asszimiláltat. És ugyanígy a többség is ötféle alapváltozatot dolgoz ki a kisebbséghez való viszonyában, amelynek alakzatai mutatis mutandis megegyeznek a felsoroltakkal: a kisebbségitől mereven elzárkózó identitástól a kisebbséggel való közösséget - a megbélyegző jelképek viselésének gyakorlatáig bezárólag - vállaló identitásig megtalálhatók a korábban felsorolt identitástípusok párjai.*

2.4.1.2. *A másik hiba, hogy a klasszikus többségi-kisebbségi elbeszélésben az identitásválasztást kétszereplős akcióként tüntetik fel, holott azt a legegyszerűbb esetben is legalább háromszereplős modellel lehet csak leírni.*

2.4.2. *A két klasszikusan hibás beszédmod következő típushibája az egyoldalúság. Nézőpontját mindkét - konfliktusgerjesztő stratégiát alkalmazó - fél úgy választja meg, hogy annak következtében látóterébe kizárólag a saját érdekei és sérelmei kerülhetnek be, a másik fél pedig csak mint ezen érdekeket megsértő, sérelmeket okozó alany*

jelenhet meg.

2.4.3. A harmadik típusú hiba a két klasszikus elbeszélésben, hogy indokolatlanul, mert *megalapozatlanul általánosítanak - kategorizálnak* -, ahelyett, hogy megalapozott vélemények megalkotására törekednének a másik félhez tartozó személyek, csoportok vagy akár a teljes csoport viselkedését illetően.

2.4.4. A két klasszikusan hibás beszédmódnak további közös hibája, hogy *egyformán előhívják* a másik típusú hibás, mert *uralmi-sérelmi beszédet: a többségi a kisebbségit, a kisebbségi a többségit*. Ez azt jelenti, hogy egyik se képes kitörni a buberi "Én - Az" viszonyból, ami viszont lehetetlenné teszi köztük a kommunikációt, az "Én - Te" típusú párbeszéd¹ kialakulását. Ahogyan az általunk vizsgált esetben is - mikor a magyarországi román kisebbség, illetve romániai nemzeti többség képviselői per "cigányoztak", akik viszont távol maradtak a választásoktól - megszakadt a párbeszéd a felek között s ez vezetett a megalakulás kudarcához, elmaradásához.

2.5. *E típusú hibák következménye az előítéletes elbeszélés és az azon alapuló gyakorlat, amelynek szélső pólusa mindkét fél részéről a kirekesztés, sőt a másik fél kifosztásának, alávetésének és elpusztításának a szándéka lehet.* A kisebbség által elszenvedettek fájó példája a szóban forgó eset egyik szereplőjének etnikuma a cigányság, illetve a zsidóság kálváriája a második világháború idején; a többség által egy kisebbségtől elszenvedettek pedig az épp tíz éve múltban lévő sztálinizmus, amely "különleges emberekre" alapozott diktatúrájának harminc-ötvenmillió veszteségét bánja az egész térség.

Az előítéletes beszédmód és az annak alapján felépített identitású társadalmak ezért is igazságtalan társadalmak... márpedig "az igazságtalan társadalmi berendezkedés... egyfajta kényszer, sőt erőszak".²

2.6. *Ezeknek a kommunikációképtelen beszédmódoknak azonban van alternatívájuk: a vallási szabadság és türelem mintáján épülő etnikai-nemzeti szabadság és türelem beszédmódja, amelynek egyik szóbokrát alkotja az identitáshoz és az identitásalkotáshoz való jog, illetve az identitásválasztás szabadsága.* Ez utóbbi beszédmód az "Én - Te" viszonyon alapul, amely mind a többség, mind a kisebbség részére a "Te"-hez való viszonyulást írja elő követendő normaként. *Ezért mindkettő a kölcsönös megértésre törekvő kommunikáció elkötelezettje*, ami azt jelenti, hogy nézőpontja a kölcsönösségi nézőpont, valóságfedezete a cselekedetokről és nem a személyekről, csoportokról vagy teljes etnikumokról, nemzetekről; megalapozott, azaz tényekkel alátámasztott és nem egyszemű, hanem differenciált vélemények megformálásában áll. Ez a véleményalkotás a Bourdieu által megkívánt korrektségnek megfelelően *a jót jónak, a rosszat rossznak látatja, és lehetővé teszi mind a valódi előnyök, mind a valódi veszélyek elbeszélését a többségi-kisebbségi kapcsolatban, amelyre a klasszikusan hibás többségi-kisebbségi beszédmódok vélt vagy valódi sérelmi jellegű, önkényes beszédmódjában nincsen lehetőség.*³

3. Az identitásválasztási folyamat legegyszerűbb esete: a háromszereplős többségi-kisebbségi mező

A klasszikus kisebbségi-többségi beszédmód, mint láttuk, olyan *"tematizációs hálót"* vonna a történetek köré, amely lehetetlenné tenné a problémák konstruktív megoldását. Okosabb ezért, ha *nem engedünk ezen elbeszélési stratégiák sérelmi típusú "tematizációs diktatúrájának"*, s azt vizsgáljuk inkább, hogy az identitásválasztás folyamata jelenthet-e kockázatokat az abban részt vevő szereplőknek, hogy az identitásválasztás folyamata hordozhat-e egyáltalán veszélyeket számukra. Mindezt azonban már nem az idézett eset kapcsán tesszük, hanem általánosítjuk a mondandónkat: oly sok, feszültségteli kapcsolat van jelen az önkormányzat választási kudarcában, s ezek oly szívesen izzanak fel elviselhetetlenséget súroló hőfokra, hogy az általános megfogalmazás inkább biztosíthatja a tárgyilagosságot. Hogy ezt tehesük, először azt vizsgáljuk meg, hogy a legegyszerűbb identitásválasztási folyamatnak kik is a szereplői, majd azt, hogy e szereplők milyen legegyszerűbb helyzetekbe kerülhetnek és végül azt, hogy a lehetséges legegyszerűbb helyzetekben a szereplőknek milyen kockázatokkal, illetve veszélyekkel kell számolniuk.

3.1. A kisebbségi törvény, mint már utaltunk erre a szomorú vonására, úgy tekint az identitásválasztásra, mintha az egyszeri megvilágosodási aktus lenne, mégpedig olyan, amelynek egyetlen szereplője van: az identitásválasztó személy. Ez az eset oly megejtően egyszerű, hogy abban valóban aligha léphet fel másfajta kockázat, mint hogy a választást elhatározó személy időközben meggondolja magát. Természetesen erre az esetre is kellett volna utalást tartalmaznia a törvénynek. Lényegesebb azonban annak felismerése, hogy a folyamatként értelmezett identitásválasztásnak legalább három szereplője van. Első szereplője valóban a törvényben is feltételezett, a választási szabadsággal élő személy; a második a saját vagy szülőcsoportja, amelytől eredeti szociális, etnikai, nemzeti identitását megkapta, s amely helyett most másikat akar választani; és végül a folyamat harmadik szereplője a

választó személy által kiválasztott identitást megalkotó csoport, a befogadó csoport.

3.2. A törvény egyáltalán nem érinti azt a kérdést, hogy mi is történik akkor, mikor az identitásválasztás folyamata a gondolat felmerülésétől a megtörténésig - az új identitásalkotó csoportba való belépésig - végbe nem megy, hogy mit is tesz e folyamat során az identitásválasztó személy. Gondolkodás-technikai szempontból ez a hiányosság is oka lehet annak, hogy a törvényből az igazságos és szabad társadalmat jellemző normák, a felelősség, kötelesség és kötelezettség elmaradtak. Az identitásválasztó személy első lépésként elhagyja szülőcsoportját⁵, aztán választ és végül belép a befogadó csoportba. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt sem, hogy az identitásválasztás folyamatában nem csak a választó személy közvetlen részvételével történnek a dolgok, hanem közvetve is: amikor a szülőcsoport és a befogadó csoport kerül egymással valamilyen kapcsolatba. Ez a három egyszerű lépés és a közben kialakult kölcsönös viszonyulások ki is jelölik annak a kereteit, hogy hol keressük a sérelem lehetőségét: *a szülőcsoport sérüléseit az identitásválasztás szabadságával élő személy idézheti elő, és ugyancsak ő okozhat sérülést a befogadó csoportban, ha az oda történő belépése nem megfelelően történik meg. Ugyanakkor mind a két, az elhagyott és a befogadásra kiválasztott csoport is sérüléseket okozhat a nemzeti, etnikai önazonosságát megváltoztatni szándékozó személynek és egymásnak is.* Ahhoz azonban, hogy mindezeket a sérelmeket áttekinthessük, előbb a köztük kialakuló egyszerű helyzetekre vessünk egy pillantást.

4. Az identitásválasztás helyzetei a legegyszerűbb, a háromszereplős esetben

A törvény, ennek ismételtetése szinte már unalmas is lehet, anélkül született meg, hogy az identitásválasztás közben kialakuló helyzeteket felmérte volna, holott erre már volt minta a szakirodalomban. A kisebbségi kérdést a kisebbségi helyzet, illetve, mint a következőkben látjuk majd, annak speciális esete, az "idegen" helyzetének problémája felől a jeles fenomenológus, Alfred Schütz közelítette meg. Ő még a kétszereplős modellben gondolkodva, de azon belül interakcióként írta le az idegen egy speciális, a befogadás egy alapesetét leíró helyzetét, amelynek tárgyalására a következőkben még visszatérünk. Az identitásválasztás legegyszerűbb, háromszereplős esetében viszont nem csak ez a speciális helyzet alakulhat ki, hanem a három szereplő között négy alaphelyzet állhat elő: az elhagyás helyzete, a választás helyzete, a befogadás helyzete és végül a szülő- és a befogadó csoport közötti kapcsolatok helyzete. A következőkben ezeket az egyszerű alaphelyzeteket és azok legegyszerűbb aleteit vesszük sorra. Ezeknek a helyzeteknek a leírásakor, ahol ez lehetséges, a már hivatkozott Alfred Schütz tanulmányára támaszkodunk.⁶

4.1. Az "elhagyás⁷ - kibocsátás" helyzetei⁸

Az identitásválasztás folyamatában a választás szabadságával élő személy valamilyen mértékben meglazítja kapcsolatát szülőcsoportja önazonosságával - ez a kettős, illetve a beilleszkedő identitás esete -, vagy teljesen el is hagyja azt. A folyamatnak ebben a szakaszában részt vevő két szereplő között, ha csak a legegyszerűbb, azaz kétféle, egy igenlő és egy tagadó viszonyulást feltételezünk, akkor négy esetet különböztethetünk meg, amikor a választó személy és az elhagyott saját csoport közötti viszonyok által meghatározott helyzeteket vizsgáljuk.

A választási, azaz elhagyási folyamat szempontjából a választási szabadsággal élő személy lehet saját csoportja által megbecsült helyzetben, aki esetleg továbbfejlődése, emelkedése érdekében változtatja meg önazonosságát, ahogyan azt számos vallást váltó személy esetében tapasztalhattuk s tapasztalhatjuk ma is. De lehet a saját csoportja által sértett helyzetű személy is. A választásra magát elhatározott személyt saját csoportja pedig támogathatja abban, hogy szabadságával éljen, de akadályozhatja is ebben.

Ezeknek az eseteknek a kombinációiból *a kibocsátás, illetve elhagyás következő aletei állhatnak elő*: amikor egy megbecsült személy hagyja el saját csoportja önazonosságát és ebben elhagyott csoportja támogatja, akkor a kibocsátás helyzete áll elő. *A kibocsátás helyzete* - és minden ezen helyzettel és a továbbiakkal összefüggésben tárgyalt összes helyzet -, Alfred Schütz szerint *a benne szereplők indítékaitól* függ, s ezen indítékok alapján, amelyek közül egyet részletesebben is felelevenítünk, *tagolódik további aletekre*. Amikor a választó személy saját csoportjában megbecsült, és éppen ezért a csoportja akadályt gördít választásának megvalósítása elé, akkor a *"védekezés helyzete"* áll elő, ugyanis egy csoport meghatározó tagjainak az elvesztésével szemben védekeznek. Ennek a helyzetnek a tovább feszítését jelentheti, immár nem a saját csoport, hanem az identitásváltásban magát megkötött személy részéről, ha az akadályok elhárítására tesz lépéseket; az így keletkező helyzetet már a keményen hangzó *"identitáslázadás" helyzeteként* határozhatjuk meg. Elképzelhető, hogy a választásra magát elszánt személy saját csoportján belül sértett helyzetben van, csoportja mégis támogatja távozását; ilyenkor a csoport zavarmentesítési akarhatja magát s ezért a *"zavarmentesítés" helyzeteként* határozhatjuk meg. Végül a *"bezárkózás helyzetével"* kell

számolnunk abban az esetben, amikor kevésbé becsült, sértett tagjának az identitásváltását akadályozza a csoport: inkább a zavarokkal is együtt él, csak ne érje veszteség.

4.2. A választás helyzetei

Az identitásválasztás szabadságának folyamatában a következő szakasz *a személy választási folyamata*. Ennek vizsgálatakor azt nézzük meg, hogy az identitásválasztás szabadságával élő akár valamely kisebbséghez, akár valamely többséghez tartozott személy milyen helyzetekbe kerülhet az identitásválasztás legegyszerűbb esetét tekintve, amelyet a választó személynek a saját csoportja és a választott befogadó csoportja közötti viszonyok alakítanak.

Az *elhagyás helyzetei* esetén azt már megvizsgáltuk, hogy az elhagyott csoport milyen módon viszonyulhat a szabadságjogait gyakorló személyhez; *a befogadó csoportnak az őt választó személyhez való alapviszonyait* ugyanígy határozhatjuk meg: *támogatja a személyt a csoportba való belépésben, vagy akadályozza. A szabadságjogait gyakorló személy ennek a felosztásnak az alapján is négy helyzetbe kerülhet.* A legsimább helyzetbe akkor kerül, amikor mindkét csoport támogatja választását, ekkor egyszerű *"identitásváltó helyzet"* alakul ki. Amikor a saját csoport támogatja identitásváltását, de a befogadó csoport akadályozza, akkor a személy a befogadó csoport meggyőzésének, meghódításának a feladatával találja magát szembe, s ezért ezt a *"hódítás" helyzetének* nevezhetjük. Abban az esetben, ha az elhagyott csoport akadályozza szabadságjogai gyakorlásában az identitásválasztó személyt, a befogadó pedig támogatja - hányszor kellett ezzel szembenéznie a múltban lévő rendszer emigránsainak, még inkább belső emigránsainak -, akkor a személy a *"menekülés" helyzeté* be kerül. Végül sok esetben az is előfordul, hogy mindkét csoport akadályokat gördít a személy szabadságjogainak gyakorlása elé: ilyenkor az identitásváltó személy két szék között a pad alatt találhatja magát, ezért ezt a helyzetet *"pad alatti helyzetnek"* nevezhetjük.

4.3. A "megközelítés" és "befogadás" helyzetei

Az identitásválasztás folyamatának harmadik fázisában, a választott csoportba történő belépés szakaszának egyik lehetséges eseteként alakul ki az a speciális, a bevándorlót jellemző helyzet, amelyet a már említett Alfred Schütz kiváló tanulmányában, amelynek *Az idegen* címet adta⁹, elemez. Ebben a tanulmányában Schütz arról az esetről ír, amikor "a bevándorló jóhiszemű és őszinte igyekezettel arra törekszik, hogy tartósan elfogadja, vagy legalábbis eltűrje őt az általa megközelített csoport", azaz az idegen helyzetét, mint az - igaz sajnálatos módon kényszerű - identitásválasztási folyamat egyik fázisába érkezett személy helyzetét vizsgálja a rendkívül jóhiszemű és jóindulatú tudós. Az általunk vizsgált esetben azonban a "választott csoport", a magyarországi román kisebbség részéről felmerült a gyanúja annak, hogy a magukat románként valló románok identitásválasztásában a jóhiszeműség és az őszinteség megkérdőjelezhető.

Anélkül, hogy ennek a feltevésnek a megalapozottságát most megvizsgálánánk, észrevehetjük, hogy ezzel a megkülönböztetéssel kialakult a megközelítés, illetve a befogadás alaphelyzetének a leleteit meghatározó egyik felosztás, a választó személy felőli felosztás. A másik oldalon, a befogadásra kiválasztott csoport oldalán pedig alkalmazhatjuk a korábban már használt felosztást, amely e csoportokat aszerint különíti el, hogy azok támogatják vagy akadályozzák az identitásválasztás szabadságának gyakorlásában a szóban forgó személyt.

Végül e helyzettel kapcsolatban azt jegyezzük még meg, hogy míg a folyamat első fázisának eseményeit a saját csoport és tagja, azaz a csoporton belüli viszonyal írhattuk le, addig az utolsó fázis, a megközelítés és befogadás viszonyai a Schütztől idézett, az identitásválasztásra magát elhatározott, de választott csoportja számára a megközelítéskor még idegen személy és a választáskor ugyan ismerős, de mindennapjaiban még idegen választott csoport közötti kapcsolatként írhatók le. Ez azt jelenti, hogy ezt a fázist, mint "idegenek közötti viszonyt" nevezhetjük meg, amelynek a lényegre törés kedvéért szintén csak néhány alapesetét különböztetjük meg.

A megközelítési-befogadói alaphelyzetnek az ismertetett felosztási elvek alapján képezhető első alete már ismerős számunkra: ezt az esetet, mikor a választás szabadságával élő személy törekvése a beilleszkedésre jóhiszemű és őszinte és a beilleszkedését a személy által megközelített, a belépésre kiválasztott csoport is támogatja. Hasonlóan az elhagyás-kibocsátás első altípusához, ezt az esetet is olyan megejtően egyszerűnek találhatjuk a többi aletehez viszonyítva, hogy elnevezhetjük a *"Schütz-féle béke" helyzetének*. A többi alese ehhez viszonyítva sokkal több problémát rejt magában: amikor a választó személy törekvése a beilleszkedésre nem őszinte és lehet, hogy nem jóhiszemű - ahogyan azt esetünkben a román többségiek feltételezték -, akkor áll elő a *"védekező befogadói helyzet"*. Amikor viszont a választó személy törekvése őszinte is és a megközelítés jóhiszemű, ellenben a kiválasztott csoport a megközelítést és a belépést akadályozza, olyankor az *"elzárkózás helyzete"* alakul ki a kiválasztott csoport részéről,

amint ezt roma barátaink állítják a román többségről. Közbeszúrva jegyezzük meg, hogy *ennek az elzárkózásnak a jelenségeit szokás szociálpszichológiai nyelven xenofóbiának nevezni*, ha annak mértéke már kóróssá vált. Végül abban az esetben, ha a választási szabadsággal - vissza - élő személy belépési szándéka nem jóhiszemű és nem is őszinte, és a kiválasztott csoport is akadályozza a belépést - amely helyzet akkor állna elő, ha mindkét félnek, a hazai romáknak és a romániai többségnek is igaza lenne -, akkor a meglehetősen ijesztően hangzó, de a helyzetet sajnos híven jellemző *"identitás-háborús helyzet"* állna elő a két fél között. S vélhetően nem marad meg a két fél között ez a háború, hanem eszkalálódásra kényszerülne. Azt a helyzetet viszont, ami ekkor állna elő, már csak a következő alaphelyzet és aleseeteinek a felvázolása kapcsán említhetjük meg.

Kitérő: az idegenhez való viszony alapesetei.

Amint láttuk, *az identitásválasztás folyamatának harmadik fázisa az "idegenek közti viszony"*¹⁰ alakulásaként írható le. Ebben a viszonyban először az identitásváltó személy válik idegenné saját csoportja számára, illetve számára válik idegenné saját csoportja. Ez még a "kettős identitás" esetében is így van, legalábbis bizonyos mértékben: valamelyest el kell távolodnia saját csoportja identitásától annak, aki a kettős identitást választja; másodszor ő maga jelenik meg idegenként a saját maga által választott csoport előtt, s marad idegen számára a mégoly ismerős választott csoport is; harmadszor pedig, mint látjuk majd, a "mélyben" alakuló szülő- és választott csoportok is idegenekként kerülnek kapcsolatba. Tekintettel arra, hogy *az identitásválasztás folyamatát, mint az idegenné válástól az idegenek közti kapcsolaton át a saját csoport taggá válás folyamatát is leírhatjuk*, indokolt, ha legalább az idegenek egymáshoz való viszonyának legegyszerűbb alapeseteire is vetünk egy pillantást:

Az idegenhez való viszony alaptípusai		
	Megalapozott	Megalapozatlan
Elfogadó	Xenofília	Xenopreferencia
Elutasító	Xenorealizmus	Xenofóbia

Az idegenek egymáshoz való viszonya alapeseteinek megállapításához olyan nézőpontot, felosztási szempontokat választottunk, amely egyfelől a "xenomatikában" szerepel, másfelől olyan dichotómiákat tartalmaz, amelyek az ítéleteket és az előítéleteket különíthetik el egymástól, azaz az elfogadható és az elfogadhatatlan viszonyokról beszélnek: az elfogadás-elutasítás viszonyulásait, illetve a megalapozott-megalapozatlan módozatokat különböztetjük meg. Ennek alapján a négy alapviszony a következőképpen fest. Amikor az idegenek egymáshoz való viszonyában a felek a másik iránt elfogadó viszonyulást tanúsítanak és az elfogadás megalapozott, akkor *xenofíliáról* beszélhetünk. Abban az esetben, ha az elfogadó magatartás megalapozatlan, akkor *xenopreferenciáról* beszélhetünk. Amikor megalapozottan elutasító az idegenhez való viszony - mint például, amikor háborús bűnösöket kiadnak az államok -, akkor *xenorealista* viszony alakul ki az idegenek között. És utoljára említjük a kutatások témájául leggyakrabban választott viszonyt, amikor az elutasító viszonyulás a felek részéről megalapozatlan - például amikor politikai menekültet adnak ki az államok -, ez a *"xenofóbia"* viszonya.

Természetesen e négy alapeset megtöbbszöröződik akkor, mikor legalább két szereplő különböző viszonyulásait és módozataikat nem azonosnak, hanem elétérőnek tapasztaljuk; ennek részletezésére azonban ebben a rövid kitérőben már nem keríthetünk sort.

4.4. A csoportviszonyok az identitásválasztási folyamatban

Az identitásválasztás folyamatának nem csak "szakaszai", hanem "rétegei" is vannak; amit eddig vizsgáltunk azt az *"egyéni szintnek"* nevezhetjük, mert középpontjában az identitásválasztó személy állt, s az ő viszonyai határozták meg az alapvető helyzettípusokat. Az identitásválasztás folyamatában azonban nem csak a választó személy - elhagyott-kiválasztott csoport típusú viszonyok keletkeznek, hanem valamilyen módon, ha nem is mindig azonnal, hanem csak időbeli késleltetéssel, de az említett két csoport is kapcsolatba kerül egymással. Ezeket a kapcsolatokat, amelyeket

felszínes megközelítéssel "csoportközi viszonyoknak" szoktak nevezni, az általuk az identitásválasztás elbeszélésére használt beszédmódokkal jellemezhetjük. Amint azt a kérdésben alkalmazott alapvető beszédmódok megkülönböztetésekor tettük, most is a klasszikusan hibás többségi-kisebbségi és az alternatív beszédmódokat különböztetjük meg. *A klasszikus és a türelmi beszédmódok megkülönböztetése* viszont ebben az esetben is további esetek megkülönböztetését teszi lehetővé az *identitásválasztási folyamatnak* ebben a "mélyrétegében".

E *mélyréteg helyzetitípusai* közül is elsőként a legkedvezőbbet vesszük előre, azt a helyzetet, amelyben *két türelmi beszédmódot alkalmazó csoport viszonyul egymáshoz*: ilyenkor alakul ki az identitásválasztás szabadságához ideális háttérhelyzet, amelyet joggal nevezhetünk a "*csoportbéke helyzetének*", esetünkben pedig konkrétan az "*etnikai béke helyzetének*".

Közbevetés a szociális feletti szint létesüléséről az etnikai béke helyzetében

Ezt a helyzetet viszont nem csak az identitásválasztás szempontjából találhatjuk ideálisnak, hanem tágabban, tudományelméleti szempontból is. Azért neveztük az ezen alaphelyzet jellemzésére széles körben alkalmazott "csoportközi" jelzőt felszínesnek, mert túlzott nagyvonalúsággal, vagy még inkább a klasszikusan hibás beszédmódhoz vezető kisebbségi nézőpontból szemléli ezt az alaphelyzetet is, s ennél fogva elszalaszt egy tudományelméleti észrevételi lehetőséget. Arról van ugyanis szó a világunkban különösen hiányzó *etnikai béke helyzetében*, hogy itt már nem egyszerűen "szociális", hanem ettől minőségileg más jelenség létesül. A szociális jelenség létrejöttéről két individuum kölcsönös megértésre törekvő párbeszédének sikere esetén szokás beszélni. Ekkor emelkednek csak el kölcsönösen az egyéni szintről s kapcsolódnak össze szociális jelenséggé: csoporttá. Az *etnikai béke helyzetében* azonban már két csoport, azaz két szociális szinten lévő jelenség között jön létre a sikeres kölcsönös megértés s vele egy, a "klasszikusan egyéni", és az azokból épülő "klasszikusan szociális" szintek fölötti szerveződési szint. Az etnikai vagy nemzetiségi béke ezért nem csak fölérendelt tárgyként szerepelhet szociálpszichológiai vagy szociológiai vizsgálatokban, hanem észrevehetjük azt is, hogy az itt keletkező szerveződési réteg emelkedik a csoportközi szinttől s önálló szociális reprezentációként is megjelenik, hogy ezt a durkheimi nyelvet is használjuk. E magasabb szociális szerveződési szint tárgyalására természetesen e ponton belül nincs lehetőség, ezért át is térek a következő, már korántsem ilyen egyszerű eset leírására.

Ebben a helyzetben *a kibocsátó csoport a türelmi beszédmódot alkalmazza, de a választott csoport a klasszikusan hibás beszédmóddal válaszol, vagy fordítva*: az elhagyott csoport beszél el a történeteket az előítéletes beszédmóddal s a választott csoport válaszol türelmi beszédmódot alkalmazva. Akármelyik eset fordul elő, az előbb vázolt magasabb szerveződési szint nem jöhet létre, mert mindenképpen valamiféle igazságtalanság történik. Igazságtalan - csoportközi - viszonyok alakulnak ki, amelyekről J. Rawls azt állította, hogy azokban nem kölcsönös megértési szándék, hanem kényszer, sőt erőszak van jelen.¹¹ Minthogy ez az erőszak csak az egyik fél részéről nyilvánul meg, "támadó helyzetnek" nevezhetjük ezeket, s attól függően, hogy ki a támadó fél, nevezhetjük például az általunk vizsgált esetet alapul véve "többségi támadási helyzetnek" vagy "kisebbségi támadási helyzetnek". És sajnos az ilyen helyzetek sokszor nem zárulnak le ebben az egyensúlytalanságban, hanem kiváltják a viszont-erőszakot, ami után aztán hiába keressük majd azt, hogy ki is kezdte a támadást, mint az előző pont végén már utaltunk rá, beáll a kétoldalú erőszak alkalmazás helyzete, amit ezért "etnikai háborúnak" nevezhetünk.¹²

5. Az eset teljes viszonyrendszere

Az előző pontban röviden felvázoltuk, hogy az identitásválasztás legegyszerűbb, háromszereplős folyamatában milyen alaphelyzetek és ezeknek milyen legegyszerűbb esetei fordulhatnak elő. A kisebbségi törvénynek, amellyel kapcsolatban ismételten hangsúlyozzuk, hogy világkarrierjét fogyatékoságai ellenére is indokoltan futotta be, azonban ahhoz, hogy az etnikai és nemzeti kisebbségi szempontból a világon szinte páratlanul összetett közép-európai térségben a csak Magyarországot érintő minden helyzetre vonatkozóan az angolszász értelemben vett "minden esetre" típusú szabályozássá válhasson, a felsorolt tizenhat helyzetitípusnál jóval többel kellene számolnia.

Már csak az általunk vizsgált kisebbségi önkormányzat-alakítási kudarc esetében sem csak három, hanem ötszereplős folyamatról van szó, ami az említettnél sokkal bonyolultabbá teszi a szabályozandó helyzetek körét. Az öt szereplő, melyek mindegyike kölcsönhatási viszonyban van a többivel: a romániai román többség és magyar kisebbség, a magyarországi magyar többség, valamint a román többség és a román kisebbség. Ebből a meglehetősen összetett viszonyrendszerből csak azt a különösen kényes esetet emeljük ki, amelyet a következőképpen írhatunk le:

5.1. A duplacsavar helyzete

A magyar-román viszony alakulásában Erdélynek, amely a trianoni "rossz béke" következtében került Romániához, meghatározó szerepe van. Erdély legújabb kori történetében van egy olyan eset, amelynek tapasztalatai fordított előjelű megismétlődése megrettentheti a román többség képviselőit még abban az esetben is, ha nem "csupán" a roma kisebbséggel kapcsolatos előítéletes beszédmódjára gondolunk, amikor e kisebbségnek a hozzá való közeledését ellenzi. Az egyébként közismert eset röviden a következő: volt egy olyan szakasz a hovatarozás körüli viták közben, amikor a politikai hovatarozás, ha a "tulajdon szentségének" tiszteletben tartását sikerült volna biztosítani, már nem is lett volna különösebben érdekes. Az történt ugyanis, hogy a magyar földeket, ingatlanokat és ingóságokat, legalábbis azok döntő részét román bankok, esetleg harmadik nemzetiségű közvetítők közbeiktatásával felvásárolták, azaz gazdaságilag Erdély nagyrészt román kézbe került.

A romák román identitásválasztásában egy túlzottan gyanakvó fél attól is tarthat, hogy ezzel előállhatna a fordított irányú veszély is. A román identitás elismerésével ugyanis nem csak a nemzeti csoportviszonyokbeli tagságot ismerne el a román többség, hanem a kisebbségi helyzettel együtt járó állampolgári jogosultságokat is. E jogosultság elismerése viszont befogadási, repatriálási kötelezettséggel is együtt járhat, annak következménye viszont a romániai tulajdonviszonyokban való állampolgári jogú részvétel szavatolási kötelezettsége lehetne. Ehhez a joghoz járul viszont az a tény, hogy a népszámláláskor a romániai cigányok túlnyomóan nagy része magyarnak és nem románnak vallotta magát, azaz magyar szimpátiájával bizalmatlanná tette a román többség tagjait az ottani cigányok nagyobb részével szemben, amely bizalmatlanság - ha esetleg minden alapot nélkülöz is - kiterjeszthető a nyilvánosságra került csalafintaságoktól vissza nem riadó identitásválasztó romákra is. A csalafintaságra való feltételezett készség pedig, a magyarok részéről szintén feltételezett visszavágási szándékkal együtt, az esetlegesen biztosítandó állampolgári jogokat olyan fényben tüntetheti fel, amitől visszariadhatnak a többség képviselői: képzelhetik azt, hogy roma közvetítőkön keresztül most a magyarok akarják visszavásárolni Erdélyt s megszerezni felette a gazdasági hatalmat. S hogy ennek a furcsa duplacsavarnak a feltételezése nem légből kapott agyalmány csupán, azt, ha nem is a hivatalos, de legalább a közvélekedés szintjén, a romániai magánosítási hullámokkal együtt fel-felélénkülő híresztelések, hogy a magyarok visszavásárolják Erdélyt, igazolják.

6. Identitásváltási pályák - identitásválasztási stratégiák

Most már előttünk állnak - legalábbis a legegyszerűbb és a vizsgált eset - szereplői és azok a legegyszerűbb helyzetek, amelyekbe az identitásválasztás folyamatában az identitásváltás szereplői kerülnek. Innen már egyszerű a továbblépés az önkormányzat-alakítási kudarc során felvetődött egyik legnehezebben megválaszolható gyanú tárgyú megvizsgálását lehetővé tévő témákhoz. Csak éppen *el kell kerülnünk* azt, a kudarc során kialakult kétoldalú vádaskodásban alkalmazott *"előítélet tematizációs diktatúrát"*, amelyre való törekvés a résztvevők hangos és néma beszédmódjaiból kiérződött, s tárgyyszerűen kell továbbmennünk az eddig követett úton.

6.1. Ebben az esetben a szereplők és helyzeteik alapján *rekonstruálhatók azok a lehetséges identitásváltási pályák, amelyeken az identitásválasztás folyamata megtörténik.* E rekonstruálás során a folyamat három szereplője között legalább öt "háromszögelési pont" keletkezik: a saját csoport az egyik, a választó, mint a saját csoport tagja, a második, a harmadik a választó személy maga, a negyedik elágazásban ismét a választó személy áll, de már "idegenként", az általa kiválasztott csoport számára, végül pedig a megközelítésre és belépésre kiválasztott, de egyelőre még idegen csoport. *Az identitásválasztás mezőjében ezek között a háromszögelési vagy elágazási pontok között alakulnak ki az identitásváltás pályái.* Szamba véve az így kialakuló lehetőségeket, azt láthatjuk, hogy ezekből a pályákból, feltéve, hogy megengedjük, hogy a szereplők szándékaikat "menet közben" is megváltoztassák - például jóhiszeműről nem jóhiszeműre, vagy akadályozóról támogatóra -, nagyon sok lehetséges. Olyan sok, hogy azokat az eddig követett módszer szerinti "cselekvési mátrixba" rendezéssel sem tudjuk bemutatni, ezért csak néhányat említünk meg közülük - olyanokat, amelyekről a szakirodalom szólt már, vagy amelyek a jelen eset elbeszéléseiben felfedezhetők:

6.1.1. A klasszikus "jóhiszemű menekülési-menekítési", avagy a "Schütz-pálya"

Schütz a már hivatkozott tanulmányában - amelyet élettörténeti adataival egészíthetünk ki egész pályává - azt a "beilleszkedési pályát" írja le, amelyen ő maga is végigmenni kényszerült. Ennek a pályának a kiinduló, elágazási és záró pontjai a következők voltak, az előzőekben alkalmazott kategóriák szerint: a kiindulópont egy *"akadályozó saját csoport"*, a náci Németország volt, ahonnan egy *"meg nem becsült csoporttag"* kényszerült a *"menekülésre"*. Ez a menekülésre kényszerített csoporttag, a menekülés pályájára lépve mindenki számára *"idegenként"*, menekülni kényszerült idegenként, minimális tájékozódási lehetőségre támaszkodó megalapozottsággal, jóhiszeműen, a beilleszkedés vagy legalább eltérés elérésének őszinte szándékával választott egy új biztonságot és új identitást

biztosítani látszó, de még *"idegen kiválasztott csoportot"*. E csoport az ő közeledését - a befogadáshoz szükséges állami ellenőrzéseken épülő - minimális megalapozottság alapján támogatólag fogadja, azaz *"menekíti"*.

Ezen a ponton válik világosan láthatóvá, hogy az identitásváltási pályák lehetséges száma milyen sok is valójában: a "menekülés" indítékai igen sokfélék lehetnek: a pusztán élet megmentésétől fogva, a politikai menekülésen át, a gazdasági, a kulturális, vallási, vagy szociális, ezen belül etnocentrikus okokból történő menekülésig és még tovább. És a menekítés indítékai ugyanígy lehetnek humanitáriusak, gazdaságiak, politikaiak, kulturálisak, de még vallásiak, etnocentrikusak - ahogyan például a mostani koszovói muzulmánokat még az oroszországi Tatársztanban fogadják -, vagy lehetnek szociálisak, családgyógyesítési stb. Ha mindezeket figyelembe vesszük, akkor az egyszerű menekülési-menekítési pályának is, ha csak a felsorolt eseteit vesszük figyelembe, akkor is ötvenhat esete lehetséges: politikai menekülés-gazdasági menekítés például vagy életmentő menekülés, humanitárius menekítés, mint a "Schütz-pálya" esetében. A pályáknak ezt a sokaságát sorolgatni most talán feleslegesnek tűnhet, azonban a kétoldalú vádaskodó elbeszélésekben elhangzó gyanú tárgyiszerű feldolgozhatósága szempontjából bír jelentőséggel, amint azt a következő pontban láthatjuk majd.

6.1.2. Az "ideális identitásváltási pálya": a jóhiszemű kibocsátó-befogadó pálya

A következő identitásváltási pálya, amit e helyt megemlítek, az "ideális identitásváltási pálya". Erről a pályáról már volt szó korábban. Ebben az esetben a pálya startpontjában a *támogató saját csoport* áll, ahonnan a váltási pálya egy *megbecsült taghoz* vezet; aki azonban identitásválasztási helyzetbe került s változtatásra szánta el magát, hogy továbbfejlődését vagy megújulását biztosítsa. Ebben a döntésében saját csoportja támogatja is, annál is inkább, mert *korábbi önazonosságát is nagy tisztelet közepette megőrzi, így nem válik idegenné szülőcsoportja számára*. Majd ő maga alapos megfontolást követően megalapozottan választ *új identitáscsoportot*, és megalapozott választásának nyugalomával *jóhiszeműen és őszinte beilleszkedési szándékkal közelíti meg* választott, de *ismerősen idegen csoportját*. Így érkezünk el a pályázáró pontra, ahol a *választott csoport* alapos tájékozódást követően, *megalapozottan támogatja is közeledését és befogadja őt*.

6.1.3. A "jóhiszemű gazdasági menekülést akadályozó pálya"

A problémamentesnek nevezhető két példa után nézzünk egy olyan pályát, amely már nem nevezhető minden további nélkül elfogadhatónak, bár megérthető a benne szereplők viselkedése. Ennek a pályának a startpontján állhat akár a váltást támogató, akár akadályozó *saját csoport*, amelynek e pálya szempontjából jellemző tulajdonsága azonban nem ez, hanem az, hogy *"az elviselhetetlenségig szegény"*. E startpont után, a pálya következő pontján egy *gazdasági szempontból meg nem becsült tag* áll, aki számára, ha nem is a hivatalos, de legalább a közvélekedés szintjén mára a szegénység már valóban elviselhetetlen, ezért *gazdasági "menekülésre"* szánja el magát. Ennek a gazdasági menekülésnek a következtében saját csoportjának identitása iránti tisztelete meg is maradhat, nem kell feltétlenül attól idegenné válnia. A harmadik ponton az esetleg kettős identitás felé tartó gazdasági menekült áll, aki nem kellő tájékozódás alapján választ magának új identitáscsoportot, ezért hiába közelíti meg jóhiszeműen, a beilleszkedés őszinte szándékával, a kiválasztott csoport úgy értékeli személyét, hogy az gyengítene a csoport gazdasági pozícióját, ezért, a szolidaritásnak még a látszatát is elkerülve, *a gazdasági menekült közeledése és belépése elé akadályokat gördít*. Ilyen identitásváltási pályák alakultak ki például a szegény és a gazdag európai közösségi országok között, amelynek tragédiáiról, például a kamionba fulladt portugál gazdasági menekültek szerencsétlenségeiről egy évtizeddel korábban gyakran olvashattunk a hivatalos lapokban.

6.1.4. A "nem jóhiszemű gazdasági menekülést támogató pálya"

A nem jóhiszemű gazdasági menekülés a jóhiszeműtől már a pálya második pontján elválik: ennél a pontnál ugyanis már nem egy megbecsülés-hiányos tagot találhatunk, hanem egy *gazdaságilag megbecsült tag* áll a pálya második elágazási pontjánál, aki ugyanakkor úgy érzi, hogy "neki innen el kell mennie", ahogyan azt a létezett és múltban lévő sztálinizmus korában hazánkban is tapasztalhattuk. Identitását, legalábbis a gazdaságát, már jóval a váltás előtt elszakította *saját csoportjától*, amely így *sámára idegenné vált*, még mielőtt azt elhagyná. Választásakor aszerint dönt, hogy számára mely másik csoport lehetne a legelőnyösebb gazdasági vágyainak a teljesülése szempontjából, így önérdeke szempontjából választása "megalapozottnak" is nevezhető, de annak a nemzeti-etnikai identitása ugyanúgy hagyja hidegen, mint saját csoportját, *csak gazdasági előnyeit akarja élvezni, így a választott csoport számára mindenkori idegen marad*. A kiválasztott csoport viszont nem látja, hogy egy *"intoleráns potyázóval"* van dolga - intoleráns potyázónak nevezi Rawls azt a személyt, aki igyekszik kihasználni az igazságos intézmények, jelen esetben az identitásválasztás szabadságintézmény előnyeit, de fenntartásukból nem veszi ki részét¹³ -, ezért *jóhiszeműen fogadja közeledését és támogatja belépését a kiválasztott csoportba*. Mindennek következtében az intoleráns

potyázónk számára voltaképpen az identitásváltás pályája, a saját csoport "akadékoskodásának" időleges kellemetlenségét kivéve, minden fázisában erőfeszítés nélküli járást tesz lehetővé - s ha mégis merülnének fel problémák, azok árát is más fizeti meg.

6.1.5. A "totális háború pályája"

Ha az identitásváltásról szóló elbeszélések a klasszikus előítélet tematika által szervezettek, akkor e beszédmodok által irányított viselkedés lesodorhatja a résztvevőket még a "türelmi", azaz az "identitás-, illetve etnikai béke" pályáiról is és áttolhatja őket egy minden ízében elfogadhatatlan pályára, a totális háború pályájára.

A totális háború pályájának kezdőpontján egy *akadályozó saját csoport* áll, amely megalapozatlanul akadályozza tagjait szabadságjogának gyakorlásában, aki nem nyugszik bele az akadályoztatásba, hanem az *identitáslázadás* útjára lép. Ennek következtében a korábbi saját csoportja számára idegenné válik, amiként az is neki. Identitásválasztási helyzetében, lázadásának hevében *megalapozatlanul dönt választott csoportjáról*, ezért az őt mint közeledőt *nem jóhiszemű, idegenként határozza meg s akadályokat gördít belépése elé*. Ebből viszont, mert a két szék között a pad alatti helyzetből menekülni akar a személy s visszafelé már nincs útja, *identitásháború alakul ki a megalapozatlanul választott csoportjával*. Ennek a pályának a kálváriája azonban még nem ér véget az identitáslázadás-identitásháború rossz párosával, mert *a lázadással elhagyott csoport felteszi, hogy a másik csoport nem jóhiszeműből csábította el tagját, míg a rosszul kiválasztott csoport pedig azt teszi fel, hogy a saját csoport cselből küldte hozzá az általa nem szívesen látott tagját, s e kétoldalú előítéletes viselkedés következtében még etnikai-nemzetiségi háború is kialakul a pályakezdő és pályazáró pontok közti rövidzárlat hatására*. Az előzőekben vázolt "duplacsavar" helyzet totális háborús pályává alakulhat át, amikor a résztvevők identitáslázadás, identitásháború és etnikai-nemzetiségi puha háború gyilkos, ördögi spiráljába kerülhetnek, ha az előítéletes elbeszélések folytatódnak.

6.2. Identitásválasztási stratégiák

Ha az identitásválasztást villanásszerű akcióként fogjuk fel, akkor identitásválasztási stratégiákról nem lehet beszélni. Abban az esetben viszont, ha az identitásválasztást folyamatként értelmezzük, mint tettük azt eddig, akkor az identitásválasztás - viszonylag - hosszan érlelődő folyamatnak bizonyul, amikor idő kell, míg a személy eljut annak elhatározásáig, hogy szülőcsoportja identitását megosztja vagy feladja és másik identitást - is - választ. És ugyancsak hosszadalmas mérlegelés szükséges ahhoz, hogy kiválassza a számára megfelelő identitást megalkotott csoportot, amelyet majd megközelít, illetve amelybe majd beilleszkedik. Így van ez még az idézett Schütz-pálya esetében is, amikor életmentő céllal menekül a vizsgált személy. A hosszadalmas mérlegelés, fontolgatás alapján történő választás - amely attól még lehet megalapozatlan - viszont már olyan folyamat, amellyel kapcsolatban nem túlzás stratégiáról, identitásválasztási stratégiáról beszélni.

Az identitásválasztás stratégiáinak megkülönböztetésével azonban már elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amely ennek a folyamatnak az egyik kritikus pontja: ezek megnevezésével lehet ugyanis a klasszikusan hibás előítéletes elbeszéléssel szemben tárgyilagosan beszélni a folyamatban feltalálható indítékokról, legyenek azok egyéniek vagy csoportminőségűek; az identitásválasztási stratégiák megkülönböztetése révén lehet elkerülni a klasszikusan előítéletes beszédmodok által gyakorolt "tematizációs diktatúrát". Mégpedig azzal kerülhetjük el, hogy konkrétan jellemezzük az egyes személyek cselekvési módozatait, és ezek révén megmutathatjuk, hogy melyek azok az identitásváltási stratégiák, amelyek valóban rejtenek magukban kockázatokat és melyek azok, amelyeknek nincsenek kockázataik.

Az identitásválasztási stratégiákat megkülönböztethetjük aszerint, hogy kinek a stratégiáiról van szó: ekkor saját csoport stratégiákat, személyi stratégiákat, illetve idegen csoport stratégiákat ismerhetünk meg. Ezeket a stratégiákat is aszerint különböztethetjük meg, hogy milyen indítékok működnek azokban. Például a jóhiszemű gazdasági menekülést akadályozó pálya esetén a saját csoport stratégiája lehet a csoportszennvedések csökkentése, s ennek a "szennvedéscsökkentő stratégiának" a következménye, hogy támogatja tagját az új identitás megtalálásában. A menekülő személy részéről "megélhetési stratégiáról" beszélhetünk, hiszen ő nem akar semmit elvenni a kiszemelt csoportoktól, csupán a saját megélhetését akarja a váltás által biztosítani, ezért az idegen csoporthoz való viszonya a "xenopreferencia" egyik gazdasági aleseteként fogható fel. Végül a jóhiszemű gazdasági menekült identitásváltása elé akadályokat gördítő csoport a saját tagjainak az életszínvonalát védelmezheti ezzel az akadályozó döntéssel, azaz "életszínvonal-őrző stratégiát" választott, aminek következtében az őt megközelítő idegenhez való viszonyát a "xenorealista" és a "xenofób" viszony között helyezhetjük el. És voltaképpen mindegyik stratégiát tarthatjuk magától értetődően természetesnek is, de megkérdőjelezhetőnek is.

Ezzel szemben a nem jóhiszemű gazdasági menekült esetében a saját csoport éppen tagjai életszínvonalának védelmében akadályozhatja azt a tagját, akinek a gazdasági "megbecsülése" a csoportnak nagyon sokba került, ezért joggal várhatja el ennek törlesztését tagja részéről. Aki, ha ezt nem fogadja el, akkor a saját csoportjával szemben válik a rawlsi értelemben "intoleráns potyázóvá", és az idegenné vált saját csoporttal szembeni viselkedése pedig a "xenofób" viszony valamelyik alete lehet; ekkor a saját csoport akadályozó megnyilvánulása "életszínvonal-védő" stratégiát követ. A nem jóhiszemű gazdasági menekült stratégiáját lehetséges, hogy elegendő lakonikusan "potyázó" stratégiának nevezni, az előző értelemben, a megközelíteni kívánt idegen csoporthoz való viszonya viszont a xenofób viselkedés egy sajátos aletének tekinthető; a potyázó stratégiával élő személy befogadását választó csoport stratégiáját ugyanakkor nevezhetjük "balek stratégiának", a potyázó intoleráns személyhez való viszonyát pedig a "xenopreferencia" egyik aleteként határozhatjuk meg.

A következőkben ahelyett, hogy a lehetséges pályákhoz tartozó lehetséges személyes és csoportstratégiákat és xenoviszonyokat sorolnánk tovább, átugrunk az általunk vizsgált esetben felröppentett gyanúra, amelyben a többségiek azt engedték sejtetni, hogy a többség számára "idegen" roma személyek a legjobb esetben is "gazdasági előnyszerző" stratégiával vesznek részt az identitásválasztás szabadságát biztosító intézményben. Ezért viselkedésük a "xenofóbia" egyik aletének is tekinthető, de az is lehet, hogy a "duplacsavar helyzet" szereplőiként egy közös "gazdasági hódítói stratégia" részesei, s mint ilyenek a xenofóbia egy igen durva változatába tartoznak, s ezért támasztottak előítéletes nehézségeket az identitásválasztó személyek választásaival szemben. Nem ismerjük a roma saját csoport álláspontját az esetről, ezért e saját csoport stratégiáról nem tudunk megalapozottan véleményt formálni. Az elutasító magatartást irányító stratégia lehet az "idegen" román többség esetében egyszerű "életszínvonal-őrző" stratégia, ha a gazdasági előnyszerzéstől tartanak; lehet "gazdasági önvédelmi stratégia", akkor, ha a duplacsavar helyzet fennállását feltételezik. Végül lehetséges az is, hogy mindezeket csak azért röppentették fel, hogy a romániai magyar kisebbségnek kijáró szabadságok biztosításával kapcsolatos, számukra kellemetlen tárgyalásokat lehetetlenné tegyék. Ekkor magatartásukat esetleg a "megtévesztő vádaskodás stratégiája" szervezheti, de bármelyik is lett légyen igaz, az az idegenhez való viszony szempontjából a xenofóbiába hajló magatartásként értékelhető.

7. A történések az identitásválasztás helyzeteiben, kockázataik és veszélyeik - az indokolható védekezések

Az identitásválasztási folyamat legegyszerűbb esete alapján megismerhettük a folyamat szereplőit, azokat az egyszerű "kisebbségi helyzeteket", amelyekbe a szereplők az identitásváltáskor kerülhetnek, az identitásváltás pályáit és az identitásválasztási stratégiákat. Mindezek már lehetőséget adnak arra, hogy "tárgyszerűen" fordíthassuk meg a klasszikusan hibás többségi-kisebbségi beszédmód által az önkormányzat-alakítási kudarc során hozzávetőlegesen így fogalmazott vádat: az identitásválasztás szabadságát a többség kifosztására, elfoglalására, meghódítására akarhatják felhasználni, ezért az identitásválasztás szabadsága káros, mert veszélyezteti a választott többséget. Amint utaltunk már rá, nem kell elfogadnunk a problémakörnek ezt az előítéletes tematizációját, s nem kell engednünk az előítéletes tematizációs diktatúrának.

A visszafordítható kérdés, amely a klasszikusan hibás többségi-kisebbségi beszédmód "dekonstrukciójának" első lépéseként is felfogható, így hangzik: van-e s lehet-e egyáltalán félnivalója az identitásválasztás szabadságától akármelyik szereplőnek: az elhagyott, illetve a választott többségnek, vagy a választó személynek, s az egész identitásváltási folyamatot s az abban előforduló kockázatokat tesszük vizsgálat tárgyává. Hogy feltehezzük majd a kérdést: korlátozhatja-e vagy éppenséggel akadályozhatja-e akármelyik - akár az elhagyott, akár a választott többség - az identitásválasztás szabadságát, s ha igen milyen esetben s milyen feltételeket szabhat az identitásválasztás szabadságával élni kívánó személy vagy csoport számára?

7.1. A saját csoport néhány kockázata és veszélyeztetettsége az identitásválasztási folyamat során

Ahogy a korábbi kérdéseknél se volt lehetőség arra, hogy minden lehetséges esetet ismertessek e keretben, most is csak a vizsgált önkormányzat-alakítási kudarcral összefüggésbe hozható vagy a szakirodalomban kiemelt helyen tárgyalt helyzeteket, identitásváltási pályákat és identitásválasztási stratégiákat idézem fel, elsőként a saját csoport kockázatait és az őt fenyegető veszélyeket, s ezek közül is csak három típusút.

Ahhoz, hogy látható legyen, hogy mi is az, amit az identitásváltó veszélyeztet a saját csoport identitásának olyan elhagyásakor, amikor nem egy közösen kifundált cselből történik ez a lépés - ez a tipikus eset a szembenálló felekhez áttelepített "alvó", vagy "hosszú távú kémeknél" -, hanem valódi "elhagyatásról" van szó, először azt nézzük meg, hogy egy egyenlő szabadságot biztosító, igazságos társadalom életében miket tarthatunk az alapvető javak közül a legfontosabbaknak. E javak megnevezése érdekében forduljunk ismét John Rawlshoz: "az alapvető javak közül talán

az önbecsülés és a saját értékességünk tudatára épülő önbizalom a legfontosabb" - írja idézett művében.¹⁴ Nos, amikor az identitásválasztáskor az elhagyatás, azaz az egyoldalú kiválás esete fordul elő, akkor a saját csoportnak az alapjóságai közül a legfontosabbak sérülnek meg: az elhagyatás következtében önbecsülése rendülhet meg s vele együtt a saját értékességének a tudata. Az önbecsülés és az értékesség tudata viszont éppen az identitás legmélyét, a közösen elfogadottnak tartott lét- és életviszonyokat kérdőjelezi meg, azaz nem csak alapvető javaiban, hanem ezeken keresztül *az elhagyatással az identitásválasztó személy identitásában rendíti meg a saját csoportját*. Talán ez a hatalmas veszély a magyarázata azoknak az ingerült viszontválaszoknak, amelyek ilyenkor jellemzik a saját csoportot, különösen akkor, ha azok állami és esetleg titkos szervezetek is, mint például a kémszervezetek.

Egy további kockázat, sőt veszélyforrás a saját csoport számára az identitásválasztás egyoldalú elhagyatás típusú folyamatában az, hogy ilyenkor *megsérül az a szövete, amely "rendjét" és "stabilitását" biztosítja*. A saját csoport és tagjai között, az alkotmányban és más jogintézményben jogszerűen szavatolt kölcsönös előnyök ugyan rendkívül fontosak, de éppen azt a szerveződési szintet, a szociális integrációt, vagy más nyelven az "életvilág" szintjét nem érintik, ahol az identitásválasztás folyamata lezajlik. Ahhoz, hogy ezen a szinten is átlátható legyen a rend, és stabilak legyenek az intézmények, arra van szükség, hogy a csoport és tagjai között, illetve a csoporttagok között működjön egy akár hallgatólagos, akár ki is mondott ígéret arra nézve, hogy egymáshoz hűségesek lesznek, azaz a méltányosság elvei szerint viszonyulnak egymáshoz. "Ígéret köti össze a két felet akkor is, ha nincsen szerződés köztük, az ígéret keletkezéséhez szükséges feltételeket és a mentségül számító feltételeket pedig úgy kell meghatározni, hogy ne fenyegetse veszély a felek egyenlő szabadságát, s hogy ez a gyakorlat ésszerű feltételeket teremtsen a kölcsönösen előnyös együttműködés kezdeményezéséhez, illetve egyezségeinek megszilárdításához."

Az ígéret persze etnocentrikus kultúrákban másként érvényes a saját csoport tagjaira és az idegenekre - ez utóbbiakra nézve nem kötelező, sőt esetenként megszegése még csoportjutalmakkal is járó virtus számba is megy -, de ez utóbbi inkább majd az idegen csoport kockázatai esetében válik érdekessé, ezért ezzel itt nem is foglalkozunk többet. Az ígéret azonban az életvilág működése szempontjából egyáltalán nem az a "pille könnyű játék", amivé a rendszerváltás zavarai közepette nálunk vált, ellenkezőleg szerepe "hasonló ahhoz, amit Hobbes tulajdonított a főhatalomnak" a szociális rendszer szempontjából. "Ahogy a főhatalom nyilvánosan bevezetett büntetések hatékony rendjével tartja fenn és stabilizálja a társadalmi együttműködés rendszerét, ugyanígy az emberek kényszerítő megoldások hiányában szavukat adják egymásnak saját vállalkozásaik fenntartására és stabilizálására."¹⁵ Amikor a saját csoportját egyoldalúan elhagyó identitásváltó nyilvánossá teszi választását, akkor megszegi ígéretét, azaz feltépi az életvilág rendjét és stabilitását biztosító köteleket, és lyukat üt bele. Amivel a saját csoport életvilágának rendjét és annak stabilitását veszélyezteti.

Harmadikként pedig egy *gazdasági kockázatot* emelünk ki azok közül a veszélyforrások közül, amelyek az egyoldalú elhagyatás során a saját csoportot fenyegetik. Ehhez azonban el kell távolodnunk a main stream gazdaságelméletektől, amelyek csak az anyagi javakra és az azok birodalmában értelmezett pénzfolyamatokra vannak tekintettel, s minden mást a "maradék" megsemmisítő nagykalapjába eróltatnak bele. De tovább kell lépnünk az "embertöke" iskola szemléletén is, s azt kell észrevennünk, hogy az "embertermelés" egy teljes gazdaságot tesz ki.¹⁶ Ennek az embertermelő gazdaságnak témánk szempontjából az az üzenete, hogy ahhoz, hogy a saját csoport tagja a csoportidentitásig eljuthasson, a csoportnak mind anyagi, mind szociális, mind szimbolikus javaiból sokat kell rá fordítania. Az identitásváltó személy, ha a már többször hivatkozott "intoleráns potyázó" lenne - de még ennél "toleránsabb" esetekben is -, anélkül hagyná el saját csoportját, hogy a neki, hallgatólagosan tett hűség ígérete alapján megelölegezett mindennemű jószágból bármit is megtérítene. Ez pedig a saját csoportnak, az előzőekben említett integráció és identitásromboló hatások mellett, gazdasági veszteségeket is okoz.

7.2. Az identitásválasztó személy néhány kockázata és veszélyeztetése az identitásváltás folyamatában

Az identitásváltás folyamata a választó és szabadságjogával élő személy számára is tartogat veszélyeket és kockázatokat; ezek közül is hármat említek meg.

Elsőként azt a majdnem ideális identitásváltási helyzetet és pályát, amelyet A. Schütz elemzett. Ismertnek feltételezve írását, elegendő utalnunk arra, hogy *az idegen csoportot megközelítő személy számára* még akkor is, ha ő maga jóhiszemű és kiválasztott csoportja is támogató jellegű, nehezen leküzdhető nehézségeket okoz *az új identitás "történelem nélkülisége"*, hogy a befogadó csoport kulturális mintáit nem beszéli anyanyelvi szinten, azaz - Clifford Geertz szavaival - nem rendelkezik a befogadó csoportban használt "sűrű beszéd" képességével.

Nem csak az idegen, hanem *a saját csoportja felől* is érhetik veszélyek az identitásváltó személyt. Éppen, mert

hűségre tett ígéretét szegi meg az elhagyás eseteiben, a saját csoport azt őt ért sérelmeket, hogy belső rendjét és annak stabilitását megszilárdítsa, és elejét vegye annak, hogy túl sok követője legyen az *"életvilág dezertőrjének"*, ahogyan ők értékelik személyét, *bosszút állhat* a szóban forgó személyen. A szervezetek, például a kémszervezetek birodalmában közismert a megtorlás, de vannak vallási csoportok is, amelyek hasonló módon *"intézik el"* *"dezertőrjeiket"*; legyen elegendő csak utalnunk bizonyos muzulmán csoportokra, amelyekről ez a megoldás nem áll távol.

Végül az identitásváltó személyt nem csak az egyik, hanem *mindkét csoport részéről elérhetik veszélyek*: emlékezzünk a "pad alatt" helyzetére, amikor az egyoldalúan elhagyott saját csoportja és a megalapozatlanul kiválasztott idegen csoportja is elzárkózik be-, illetve visszafogadásától. Az állampolgárok esetében ilyenkor a "hontalan" megnevezést szoktuk használni. Ennek mintájára *"az életvilág hontalanja" típusú veszélyt* is figyelembe kell venni, mikor az identitásválasztás szabadság-folyamatába lépő személy kockázatait és veszélyeit lajstromozzuk.

7.3. Az idegen csoportot sújtó veszélyek és kockázatok az identitásválasztás folyamatában

A saját csoporthoz és az identitásváltó személyhez hasonlóan az identitásváltás folyamatában a befogadásra kiszemelt idegen csoportnak is megvannak a maga kockázatait és veszélyei. Ezek közül foglalkoztunk már *a gazdasági kifosztás*, illetve *a gazdasági meghódítás* lehetőségével, ezért ezekre most nem térünk vissza. Példáinkat inkább a "puhább" terepről hozzuk, például a többségi csoportnyelv területéről. Mielőtt azonban e kérdésre térnénk, megemlítjük a befogadó csoport legprimitívebb veszélyeztetését: amikor egy kis létszámú befogadó csoportot egy nagy létszámú csoport úgy foglalhatja el, hogy egyszerűen e kis csoportnál többen választanák identitását, és ezt nem jóhiszeműen tennék, akkor pillanatok alatt a meghódítottak alattvalói helyzetébe kerülnének a befogadó idegen csoport tagjai és egésze is. Ezt az *"elnyelés veszélyeként"* tarthatjuk számon.

Áttérve a nyelvi terepekre, először azt jelezzük, hogy még a nyelvvédő elbeszélésekben is a nyelvről sokszor csak mint lexikai, grammatikai és fonetikai jelenségről beszélünk. Látnunk kell azonban azt, hogy a nyelv nem csak ezeket jelenti, s hogy nem csak ezeket, azt a modern nyelvészet eredményei mutatják meg igazán. A nyelv ugyanis szemiológiai, retorikai és hermeneutikai tartalmakat is hordoz magában, amelyek a világértelmezés, a jelentés és a jelentésképzések szabályainak a világát teszik ki. Amikor az identitásváltó személy, vagy netalán csoportjuk magasabb információs vagy alacsonyabb erkölcsi szinten áll, mint a kiválasztott idegen csoport, akkor lépnek működésbe azok a puha eljárások, amelyek például *a nyelvcsereén keresztül okoznak veszélyeket a befogadónak*. Emlékeztetés, bár nem az identitásválasztás körébe tartozó példa erre a Rómát meghódító vandálok esete, akik rövid átmenet után kénytelenek voltak Róma nyelvét átvenni, hogy a meghódított területek működtetését megoldhassák. Ebben a nyelvcsereben nem egyszerűen az történt azonban, hogy a vandálok latin szavakat szöve beszédjükbe kezdtek beszélni. Ez a nyelvcsere a nyelv mélyrétegeibe is behatolt és annak szemiológiai, retorikai és hermeneutikai tulajdonságait is megváltoztatta, a vandál szavak jelentésének, a jelentéseket megalapozó világértelmezésnek és a jelentések és jelentésrétegek közötti közlekedési szabályoknak a megváltoztatásával. E nyelvcsere után *a vandálok elitje változatlanul anyanyelvén beszélt, de az mégis idegen nyelvvé vált, mert mélyrétegeiben rómaivá lett*. Ami azt jelentette, hogy a vandál elit a vandál közemberrel lexikailag, grammatikailag és fonetikailag azonos nyelvet beszélt, de szemiológiaiban, hermeneutikailag és retorikailag különböző, idegen nyelvet alakított ki. Aminek következtében a közember nyelvéhez képest xenovándául, egy sajátos keveréknyelven, amit általánosítva *xenonyelvnek* nevezhetünk, kezdett beszélni. Nos, ha a "balek befogadás" helyzete alakulna ki egy identitásválasztási folyamatban az idegen csoport oldalán, azaz a nem jóhiszemű "nyelvművelő" identitásváltót és azok csoportjait fogadná be, akkor könnyen kerülhetne a vandálokéhoz hasonló helyzetbe. Ekkor kisebbségi vagy többségi nyelve már nem a saját nyelve lenne, hanem valamely *xenonyelv, amelyen saját vágyait, terveit és fájdalmait már el se lehet beszélni, miközben persze fonetikailag, grammatikailag és lexikailag változatlan maradna - és ez mindenképpen méltánylandó veszélyforrás*.

A szociális reprezentációk is, lévén nyelvileg is szervezett jelenségei életünknek, ki vannak téve hasonló "cseréknek". Márpedig a reprezentációk egyfelől a csoport számára a fennállást és a fennmaradást, másfelől a világban való tájékozódás feladatait hivatottak biztosítani és megoldani. A xenonyelven felépített szociális reprezentációk azonban már nem a saját csoport által megalkotott identitást alátámasztó és a mindennapi életben működtető jelenségek lennének, hanem ezek is idegen, azaz *xenoreprezentációkká* válhatnak. Azaz *megszakítanak a saját csoport folytonosságát, fennállását anélkül szüntetik meg, hogy erről a csoport többségének egyáltalán fogalma lenne, s olyan tájékozódási sémákat és szabályokat vinnének be a kiválasztott idegen csoport életébe, amely az identitásában elfogadhatóként meghatározott lét- és életviteltől esetleg lényeges pontokon eltérhetne*. Amint az a már említett vandálok esetében is megtörtént, mikor a római jogrendet és közigazgatási gyakorlatot, amennyire képesek voltak rá, elitjük révén saját reprezentációik közé beépítették. Ha pedig azt vesszük figyelembe, hogy a xenoreprezentációk mint a tájékozódás eszközei is szerepelnek, akkor azt vehetjük észre, hogy a világban való tájékozódás a kiválasztott

idegen csoport tagjai számára se a saját "racionalitásának" megfelelően, hanem "xenoracionálisan" történik.

És e három jelenség, a xenonyelv és a xenoreprezentáció, a xenoracionalitással együtt, összeérhet a médiában. A médiának közismerten nagy szerepe van mind a szociális rendszer, mind az életvilág reprezentációinak a kialakításában.¹⁷ Szerepe meghatározó a köznyelv alakulása szempontjából, s ha a *nem jóhiszemű identitásváltóknak, illetve csoportjaiknak, éppen erre való képzettségük folytán, lehetőségük van a kiválasztott és befogadásukat támogató idegen csoport médiáiban a meghatározó helyeket elfoglalniuk, akkor az általuk alakított, fonetikailag, lexikailag és grammatikailag tökéletesen befogadó-konform nyelven beszélő műsorfolyam által lecserélhetik a befogadók nyelvét xenonyelvre, amelynek segítségével xenoreprezentációkat formálhatnak meg.* Ahogyan ez meg is történt a Bourdieu által elemzett aquitániai regionalizmus és - ahogy megtörténik mindig - a regionalizmusok és a központosító csoportok közti kapcsolatában. Így ez a veszély is reálisnak nevezhető, ha a *nem jóhiszemű identitásváltó és a balek befogadó szociális pályája alakul ki.* S azt is mondhatjuk, hogy ezeken a pontokon lehetnek tapasztalataik a vizsgált eset többségéhez tartozó reprezentánsoknak is. Amihez még azt tehetjük hozzá, hogy a *xenonyelven felépített xenoreprezentációk révén a nem jóhiszemű identitásváltók úgy képesek a balek befogadók szociális identitását lecserélni, és a befogadott idegenek képére és igényeinek megfelelővé formálni, hogy ezt a cserét azok fájdalommentesen, mi több megelégedetten veszik tudomásul.* Mindössze néhány túl figyelmes ágálót kell hatástalanítani hozzá a lejárás és megbélyegzés eszköztárát felhasználva, s akkor a *xenoidentitást érzik majd szabadon választott önazonosságúaknak a balek kisebbségiek vagy többségiek.*

Megemlíthetjük még, hogy amikor nem a xenofília jellemzi az identitásváltás szereplőit az idegenekhez való viszonyaikban, azaz nem jóhiszeműek, akkor az *életvilág viszonyait is a maguk képére formálhatják az identitásválasztás szabadságával visszaélők.* Gondoljunk csak arra a televíziókban szívesen mutogatott képsorokra, amikor a monogám, nukleáris családban vagy az élettársi viszonyok szövevényében élő, csador nélküli muzulmán országbeli nők fejtik ki nyugati életideáljukat, a soknejű és nagycsaládi keretek közt élő muzulmánok között. Anélkül, hogy állást kívánnék foglalni a modern életvitellel szemben, a példával azt szándékoztam megmutatni, hogy a befogadó csoport életvilágának viszonyait is a nem jóhiszemű idegenek igényeinek megfelelővé lehet alakítani. Aminek következtében a *balek befogadó csoportba xenoviszonyok épülnek be.*

Foglaljuk össze az itt tapasztalhatókat. A *belépésre kiválasztott idegen csoportra is többféle veszély leselkedhet az identitásválasztási folyamat során, akkor, ha az identitásváltó vagy identitásváltók nem jóhiszeműek, azaz nem törekszenek őszintén arra, hogy beilleszkedjenek a választott csoportba, s hogy elsajátítva annak identitását maguk is az abban meghatározott preceptek és receptek szerint éljék életüket.* Az egyik típusú veszély a gazdasági kifosztás lehet, amely xenofób viszonyulást mutató, nem jóhiszemű gazdasági előny szerző stratégia következménye lehet. A nem vizsgált egyéb veszélyek mellett felsoroltakat összefoglalva pedig, mivel mindegyiket az jellemzi, hogy a befogadó csoport életvilágának elemeit, annak különböző rétegeit a maguk képére formálják, közösen a "xenálás" veszélyének nevezhetjük. A *xenálás éppen a fordítottja az "elidegenedésnek", amikor valaki egy saját csoport identitásból egy másik, egy idegen identitás felé fordul, a xenálás folyamatában a megközelített idegen csoport életvilágának a nem jóhiszemű identitásváltó identitására való lecserélését hajtják végre.* A *xenálás* azonban nemhogy nem a végső szó az idegenek közötti kapcsolatban az identitásválasztási folyamatban, hanem a *klasszikusan hibás előítéletes beszédmód alapján szervezett nem jóhiszemű cselekvési stratégia maradványa.* Ennek is jelentené meghaladását a korábban említett és a záró megjegyzésben felvázolni tervezett, a szociális szerveződési szintet meghaladó szerveződési szint, a *kommunió szintjének a megalkotása.*

Végül megemlíthetünk egy olyan *veszélyforrást, amely nem egyidejűen, hanem időben eltolva, késleltetve jelentkezik az identitásváltás folyamatához, illetve az identitásváltó személy életéhez viszonyítva.* A tapasztalatok szerint az *identitáselhagyók egy részének harmad-, negyed-generációs leszármazottai, különösképpen, ha erre valamilyen saját csoportbeli trauma, illetve szabadság vagy ősei szülőcsoportjának akciói ösztönzik is, visszatér "gyökereihez", azaz identitás-visszaváltóvá válhatnak.* Ez az identitás-visszaváltás ilyenkor ugyanazokat a veszélyeket és kockázatokat idézi fel, csak éppen néhány generációval később, a jóhiszemű és befogadó idegen csoport számára, amelyeket már jeleztem a saját csoport esetében: identitás-, társadalmi rend és stabilitásromboló hatással lehet és ugyanakkor még gazdasági veszteségeket is okozhat, a többi nem is említett veszélyekkel egyetemben a befogadó csoport számára. Ebben az esetben az a különösen kényes kérdés vetődik fel, hogy az *elődök által tett ígéret kötelezheti-e a leszármazottakat vagy sem?*

8. Az identitásválasztás szereplőinek előnyei az identitásváltás folyamatában

Minthogy az előnyök e tekintetben nyilvánvalóak, ezek részletezésétől eltekinthetünk. E részletek helyett az *általános*

alapvetet mondjuk ki, *amely egy igazságos viszonyban az előnyök megosztását szabályozhatja*. Az egyoldalú előnyök természetesen az igazságossággal nem hozhatók összhangba, ami persze nem jelenti a porciókra kimért egyenlőséget. Jelenti ellenben azt, hogy *az előnyöknek kölcsönösöknek, illetve a folyamatban résztvevők mindegyike számára elfogadható mértékűnek kell lenniük*, hogy az igazságosság kritériumának eleget tegyenek. Ebben az esetben se a saját csoport, se az identitásváltó személy, se az idegen csoport nem válhat "intoleráns potyázóvá", vagy annak enyhébb-túlzóbb változatává.

9. A megoldási lehetőségek

A veszélyek, kockázatok és az előnyök vázlatos áttekintése után egyfelől láthatjuk, hogy az identitásválasztás szabadságának gyakorlása közben valóban vannak kockázatai minden szereplőnek, és mindegyiket fenyegeti veszély is. Látjuk azonban azt is, hogy milyen identitáspályák esetében, milyen váltási stratégiákat követve állnak elő ezek a kockázatok és veszélyek, s ezáltal lehetővé válik ezeknek a tárgyyszerű és megalapozott elbeszélése s elkerülhető a klasszikusan hibás előítéletes beszédmód alkalmazása. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy mely pályákon, milyen helyzetekben, milyen szereplők esetén milyen típusú előnyök alakulhatnak ki: egyoldalúak vagy kölcsönösök, s hogy azok mértéke elfogadható vagy elfogadhatatlan a bennük szereplők számára, s ez az előnyökről is a türelmi beszédmód kialakulását teszi lehetővé az előítéletekkel szemben. Ezek után érkezünk el oda, hogy áttérhetünk annak a kérdésnek a tárgyalására, hogy milyen megoldási lehetőségek merülhetnek fel. Az előnyök kezelésének kérdésével összefüggésben csak két alapvetet szögeznek le: az első, pozitív elv a kölcsönös előnyökre való törekvés kötelezettségét tartalmazza minden résztvevő számára, minden résztvevővel való kapcsolatában. Ennek megfordításaként pedig az egyoldalú előnyök, illetve az egyoldalú előnyök tilalmának elvét kellene a törvénynek kimondania. Ugyanakkor a megoldást keresve tisztán kell látnunk, hogy az identitásválasztás folyamatában van, amit lehet s van, amit nem is tanácsos jogilag szabályozni. Ugyanakkor, mikor az identitásváltás szereplőit ért veszélyek és kockázatok lehető legalacsonyabb szintre való csökkentéséről gondolkodunk, akkor egyaránt kell a jogi és az igazságos társadalmi berendezkedést fenntartó erkölcsi lehetőségekről gondolkodnunk. Amit az előzőekhez hasonlóan nem lehet e tanulmány keretei között elvégezni, legfeljebb arra vállalkozhatok, hogy néhány, a két területen a megoldás irányába mutató javaslatot tegyek.

A megoldás jogi lehetőségeinek vizsgálatakor az identitásalkotás jogából és az identitáshoz való jogból induljunk ki. Az identitáshoz való jog, mint egzisztenciális jogosultság, azt tartalmazza, hogy minden - az emberiséget nem veszélyeztető - csoportnak és személynek joga van ahhoz, hogy kialakítsa a számára elfogadható lét- és életvezetési módokat és eljárásokat. Ez egyben azt is magába foglalja, hogy minden csoportnak és személynek joga, hogy megvédelmezze identitását a külső vagy belső, de nem a csoport által elhatározott szerződési ajánlaton alapuló vagy erőszakos identitásváltoztatási szándékoktól, hogy megvédelmezhesse önmagát, mint szociális intézményt a dezintegrálás, a felbomlás vagy a xenálás törekvéseivel szemben. Az identitáshoz való jog ezen egzisztenciális és preventív jogosultságai biztosítják azt, hogy a csoport fennmaradjon mindaddig, amíg működése nem veszélyezteti az emberiséget s önmagát megvédelmezze. A fennmaradás joga az egyén felől tekintve viszont kötelezettségként jelenik meg: mindaddig, amíg nem választott más identitást, az ő számára is kötelezettséget jelent a csoportidentitás védelmezése; amikor már választott, akkor kötelezettségei közé az elhagyott csoportidentitás tiszteletben tartásának a kötelezettsége lép elő.

Azt, hogy az identitásválasztás kötelezettségekkel is együtt jár, Rawls könyvéből vett idézettel indokoljuk: "Ha valaki önként elfogadta egy igazságos vagy méltányos, azaz az igazságosság két elvét kielégítő intézmény előnyeit, illetve érdekei megvalósítása során élt az abban rejlő lehetőségekkel, ezzel kötelezettséget vállalt az intézmény szabályai által megszabott feladatainak elvégzésére...; az alap gondolat itt az, hogy amikor az emberek valamely csoportja bizonyos szabályok alapján kialakítja a kölcsönösen előnyös együttműködés rendszerét, s ezzel önként korlátozza a szabadságát, akkor azoknak, akik alávetették magukat e korlátozásoknak, joguk van ahhoz, hogy mások, akiknek ez előnyös, hasonló feltételeknek vessék alá magukat. Anélkül, hogy mi is megtennénk, amit méltányos megtennünk, nem húzhatunk előnyt mások összefogásából."¹⁸ S mert minden intézmény egyben kulturális jelenség is, e feladatok közül kiemelkedik a Schütz által a kulturális mintáról mint "preceptről", azaz a csoport által elfogadott lét- és életvezetési minták követésére vonatkozó előírások megtartása. Ebben, a precept megtartásában kell a befogadó csoportnak biztosnak lennie, hogy a befogadással a felbomlás veszélyét a legkisebbre szoríthassa le.

A tisztelet kötelezettsége az igazságos berendezkedés biztosításához szükséges kölcsönösség elvén épül fel: ahogyan a csoportnak - hogy a szabadság ne sérüljön - kötelessége, hogy az identitásváltásban ne gördítsen akadályokat a változtatni akaró személy elé, azaz tisztelje őt és választását, ugyanúgy kötelezettsége a váltást elhatározó személynek - hogy a szabadság ne torzuljon szabadossággá vagy önkénnyé -, hogy elhagyott és választott társadalmi csoportját egyaránt tiszteletben tartsa. Ez a tisztelet természetesen nem teszi semmissé a csoport önbecsülését, az alapvető javak

legfontosabb fajtáján¹⁹ esett sérüléseket, de legalább a felbomlástól megkíméli azt. Ami azt is jelenti, hogy az szükséges, hogy az identitáshoz való jogot, az önvédelemhez szükséges feltételek biztosítására való jogosultsággal egyetemben kaphassa meg. Hogy anélkül állíthassa helyre önbecsülését, hogy előítéletes beszédmódok, vagy az önértékelési feszültségek lecsökkentésének szociálpszichológiai technikáinak alkalmazásával kényszerüljön egyfelől önbecsülését helyreállítani, másfelől a klasszikusan hibás és a kisebbségi puha háborúzáshoz vezető beszédmódokkal alakítsa ki az identitáselhagyóra vonatkozó szociális reprezentációját, avagy a fenomenológia nyelvén a típusos identitáselhagyót. "Erkölcsi személyként tisztelni valakit azt jelenti, hogy igyekszünk az ő szemszögéből látni céljait és érdekeit... Önbecsülésünk és a saját életfelfogásunk rendjébe vetett bizalom nem egyeztethető össze mások közömbösségével, nem is beszélve megvetéséről. Mindenkinek előnyös tehát, hogy olyan társadalomban éljen, ahol nagyra értékeli a kölcsönös tisztelet költességét. Ez csekély áldozat az önérdek terén a megbecsülésben kapott támogatáshoz képest" - mondja Rawls.²⁰

Ami viszont ennek hiányában előállhat, s amitől a többség tarthat, az a *"kisebbség uralma"*, amit Rawls azért tart elfogadhatatlannak, mert *"amennyiben megengednénk a kisebbség uralmát, nem lenne egyértelmű kritériumunk annak megállapítására, hogy ki döntsön, s az egyenlőség sérelmet szenvedne"*.²¹

Kérdés persze, hogy az identitáshoz való jogban foglalt kölcsönös elve, a *kölcsönös segítség, a kölcsönös hűség és a kölcsönös tisztelet* a "mindentől független" vagy a "mindent figyelembe véve" típusú kötelezettségek közé tartozik-e? Nincs lehetőségünk kitérni ennek részletes tárgyalására, csupán azt jegyezzük meg, hogy az identitásválasztás szabadsága a mindent figyelembe véve típus irányába tolja e kérdésben a döntésünket s ez az irány megegyezik az identitáshoz való joggal is, amelyet ebből a szempontból a segítséghez, hűséghez és tisztelethez való jogként is felfoghatunk.

A kötelezettségek indoklása és az alapelvek vázolása után áttérünk az identitásváltási folyamat szereplőinek kockázatait és veszélyeztetettségeit a legalacsonyabbra szorító jogok és kötelezettségek itt most szóba hozható néhány elemének felemlítésére.

A saját csoportnak - hogy az egyoldalú elhagyatással szemben alapjait, önbecsülését és önértékébe vetett bizalmát, ezen keresztül identitását, rendjét és stabilitását biztosíthassa - *joga, hogy önvédelméről gondoskodhasson*. Ennek során *elvárhatja az őt elhagyó személytől* vagy csoporttól, és az identitásváltásra *tagja vagy csoportja részéről kiválasztott idegen csoporttól egyaránt, hogy az iránta való tiszteletet megtartsák*. Ebből a jogból következik a *saját csoport veszélyeztetésének a tilalma az identitásváltó személy, személyek és csoportok számára*. Ugyanakkor, az identitásválasztás szabadságának elvéből kiindulva, *kötelességei közé tartozik, hogy az őt elhagyó személyt identitásválasztási szabadságának gyakorlásában ne akadályozza*.

Az identitásválasztás szabadságának biztosítása kell az *identitását megváltoztató személy számára, hogy kiléphessen saját csoportja identitásából, hogy az általa kiválasztott csoportba beléphessen és annak identitását felvehesse*. Joga továbbá az említetteknek, hogy őket a *klasszikusan hibás, előítéletes elbeszélés körébe ne lehessen bevonni*. Ugyanakkor *a személyre, személyekre vagy csoportjaikra a saját csoport és a kiválasztott csoport kijátszásának tilalmát, illetve a kijátszás által való veszélyeztetésének tilalmát határozottan ki kell mondania a törvénynek*. A személy kötelezettségei közé tartozik ezen belül, hogy *tiszteletben tartsa az elhagyott, illetve a kiválasztott csoportot a tisztelet Rawls-féle rend és stabilitásbiztosító, valamint identitásszavatoló értelmében egyaránt*. Kötelezettsége ugyanakkor az *identitásváltoztatóknak, hogy elkerüljék azt, hogy mindkét csoporttól csak az előnyöket halmozzák fel, és ezek árát ne fizessék meg*. Kötelezettsége továbbá, hogy *mindaddig, amíg a választott identitású csoporthoz tartozik, annak mind jogi - állampolgárra vonatkozó - előírásait, mind a csoportnormákat és értékeket magára nézve kötelezően megtartsa*. Ezen belül tiltást kell kimondani a *kifosztás, elfoglalás, xenálás minden esetére az identitásváltók részére*.

A kiválasztott idegen csoportnak joga, hogy az őt érő veszélyekkel és kockázatokkal szemben megvédje magát, legyen azok forrása az őt választó idegen személy, személyek vagy idegenek csoportja. Ennek során *joga, hogy az identitását választóktól biztosítékokat kérjen - akár intézményes, akár hallgatóságos formában*. Ígéretekként, hogy amíg identitását választják, addig ne veszélyeztessék, se gazdasági, se kulturális, se politikai, sem pedig szociális értelemben, hogy *ne törekedjenek kifosztására, meghódítására, illetve xenálására, sem önmagukban, sem kibocsátó csoportjukkal együttműködve ne törekedjenek, s ezen ígéretük és hűségük megtartóit és megszegőit pozitív vagy negatív módon szankcionálja*. Ennek részeként *elvárhatja az őt megközelítő idegenektől, hogy azok tiszteljék, azaz identitását, rendjét és stabilitását védelmezzék belső és külső támadásokkal szemben*. Mindenekelőtt elvárhatja azonban azt, hogy az őt megközelítő idegenek azonosuljanak az általa megalkotott identitással. Végezetül *joga, hogy a bizonyítottan*

nem jóhiszemű választójának közeledését elutasítsa. Ugyanakkor kötelességei közé tartozik, hogy segítse az őt választó jóhiszemű idegenek közeledését és beilleszkedését s ezen közben saját csoportja előítéletes tagjaival szemben is fellépjen.

Mindezek lehetőséget adnak arra is, hogy megkezdődjön a nemzeti és etnikai türelem kódexének a kidolgozása.

Ez alapjává válhatna az etnikai és nemzeti türelem beszédmódja kialakításának és normává tételének a nyilvánosságban, de ez a beszédmód a kódex nélkül is kötelezővé tehető minden közszolgálati feladatot vállalt médium számára.

Végül a fentiek lehetővé teszik azt is, hogy a kölcsönös tisztelet törvényét alkossa meg az Országgyűlés, amelyben az identitásválasztás folyamatában részt vevő - az előzőekben kifejtett értelemben vett - idegenekre egyaránt vonatkozó előírások szerepeljenek.

Mindezek eredményeként pedig a kisebbségi törvény is átdolgozhatóvá válik, amelyet erősen javasolok a kifejtettek szerint: a jogok, kötelességek és kötelezettségek és a hozzájuk kapcsolódó pozitív és negatív szankciók révén *az identitásválasztás szabadság legyen önkény helyett.* Ugyanakkor, hogy az identitásválasztás jogilag is elismerten többszereplős folyamat legyen egyszeri megvilágosodás helyett; a kötelességek és kötelezettségek és szankcionálásuk is legyen a törvény része. Ezen belül fontos kimondani az etnikai és nemzeti türelemre és békére való törekvés kötelezettségét és ezek előnyét a klasszikusan hibás többségi-kisebbségi előítéletes beszédmóddal szemben.

10. A kölcsönösség precedensei a magyar törvénykezésben

A kisebbségi törvény továbbfejlesztésekor a kölcsönösség az egyik központi kérdés, a többség és a kisebbségek közötti kölcsönösség - tisztelet, tolerancia, segítség stb. - biztosítása; amint azt Rawls gondolatainak felhasználásával igyekeztünk bizonyítani, az egyoldalúság hibáival és az identitás és etnikai puha háborúkkal szemben egyedül ez vezethet a türelem kialakulásához. *A többség és a kisebbség közti tisztelet kölcsönösségének gondolata* nem idegen a magyar törvénykezéstől. Már a kisebbségi törvény megalkotását megelőzően szerepelt az első Média Törvény tervezetében, amiben e sorok írójának is volt szerepe sok más törvényhozóval és szakértővel egyetemben, és bekerült a második, az elfogadott Média Törvény szövegébe is. Ugyanakkor, éppen a Média Törvény példája nyomán, a kölcsönös tisztelet követelménye részévé vált a Lex Göncz néven közismert törvénynek is, amely éppen a mássággal és az idegenekkel való kapcsolatokat szabályozza. *A kölcsönös tisztelet törvénye magába foglalja az ígéretek megtartásának kötelezettségét is. Ezekből pedig levezethetők a saját csoport és kiválasztott idegen csoport veszélyeztetésének tilalmára vonatkozó elvek és törvényi megfogalmazások is.*

11. Záró megjegyzés a "xenológiáról"

Tisztában vagyok azzal, hogy eszmefuttatásomon belül a problémák tárgyalása és a megoldási javaslatok felvázolása nincsen egyensúlyban: a megoldási javaslatok között még a jelzett problémák mindegyikére se tudtam kitérni, miközben számos más problémás területe is van még az identitásválasztás folyamatának. Két záró megjegyzésem mégse a megoldási javaslatokat gazdagítja, hanem egy, a kifejtés közben csak érintett kérdés nagyon rövid exponálását célozza.

Az eddigiekben utaltam már rá, hogy az idegenekkel foglalkozó kutatások nagy része foglya a klasszikusan előítéletes beszédmódnak, s arra is, hogy ebben minden bizonnyal az játszik nagy szerepet, hogy *a csoportok között kialakuló viszonyokat csak "csoportközi" viszonyokként sikerült mind ez ideig meghatározni.* Ennek a meghatározásnak a problémáját abban látom, hogy nem veszi észre az emberi világ önszerveződése, a társadalmasulása egy, éppen az idegenek közötti kapcsolatokban kialakuló magasabb szintjének a létrejöttét, vagy létrejöttének nyomait. Ez a magasabb szerveződési szint, mint jeleztem, az individuális és az individuumok kommunikációjában kiépülő szociális szint felett, *a csoportok kommunikációjában, a türelmi beszéd adta lehetőség alapján létrejövő új világ.* A tudománynak természetesen kötelessége a mindenkori elnyomottak elnyomottságának megismertetése, s minden bizonnyal védelmük megokolása is. Kérdés azonban, hogy mikor jár el helyesen: ha csupán e protektori szerepet vállalja, vagy akkor, ha e mellett arra is törekszik, hogy észre vegye, megismerje azokat a jelenségeket is, amelyekben a lejjebb lévő szerveződési szinten jellemző torzulások már nem fordulhatnak elő, hogy ezekre irányítsa a döntéshozók - közemberek és politikusok - figyelmét, s hogy ennek intézményesítését sürgetve vegye elejét a szenvedéseknek. Meggyőződésem, hogy *a tudomány védelmi feladatai mellett a meghaladási kötelezettségei is fontosak.*

Az idegenek közötti kapcsolatok persze sokfélék, nem csupán e magasabb szint létrejöttét jelentik. Azt látom

azonban, hogy nincsen összefüggő elmélete az idegenek közötti kapcsolatok szerkezetének, típusainak és alakulásának. Az előzőekben az a cél is vezetett, hogy néhány adalékkal szolgáljak egy majdan kidolgozandó diszciplína, a "xenológia" kialakulásához. A xenológia, ha a tudományszakok között keressük a helyét, nehezen besorolható diszciplína. E besorolási nehézsége nem csak abban áll, hogy multidiszciplináris és interdiszciplináris jelenség, hanem abban is, hogy az általam kiemelten fontosnak tartott magasabb szerveződési szint még nem szerepel a tudományszakok között. Legközelebb hozzá a szociológia állna, de az jelenlegi alakjában ezzel a magasabb szerveződési szinttel nem foglalkozik; ezért vagy egy általánosabb értelemben vett "szociológia", vagy talán az új típusú közösségek, a kommuniók elmélete foglalkozhatna vele.

Azt, hogy érdemes ezzel a kérdéssel külön foglalkozni, két indokkal támasztanám alá. Az egyik indok az, hogy a kisebbségkutatáson belül egy ágazati kutatási irány is lehetne a xenológia; az elmondottak talán igazolják, hogy ennek lenne hozadéka. A másik indok kicsit messzebbre mutat. Világproblémáinknak egyik fő okát abban látom, hogy nem sikerült ráatalálnunk a teljesítőképessége határaihoz ért szociális szerveződési szintet meghaladó szerveződési szintre. A globalizációt, mert az kényszerek hatása alatt mozog, nem tarthatjuk-e magasabb szintnek. Márpedig az emberi egyetemesülés folytatódása lehet csak a biztosítéka annak, hogy a lokális véres és a globális puha világháborúk pusztító örvényéből, amelyben most létezőnk, kitörhessünk és újabb békés nyugvópontra juthassunk. Az egyetemesülésben jelenthetne előrelépést, ha a türelmi beszéd által szervezett csoportok közti kommunikációból, az etnikai és nemzetiségi békét intézményesítő kommunió szerveződési szintjén dolgozhatnánk. Ez a kommuniók szint adhatna alapot ahhoz is, hogy a globalizáció kori emberi jogokat megalkothassuk, amelyek lehetővé tennék a biztonságos életet minden Földlakó számára. Amire többek között azért is van szükség, mert már megjelent napjainkban a globalizáció kori emberi nyomorúság két díszpéldánya, két globalizációs vadhajítás: a modern polgári sovinizmusoknál pusztítóbb szupranacionális sovinizmus és itt van már köztünk az idegenekkel szembeni rasszizmust is felülmúló saját csoporton belüli rasszizmus is. A xenológia, amennyiben a saját csoport iránti tisztelet mellett az idegen csoportok között megalkotott kommuniók különféle alakzatainak feltárásával is foglalkozhatna, hozzájárulás lehetne a minden bizonnyal sok új gonddal-bajjal küszködő, de a most ismert etnikai-nemzetiségi és rassz típusú problémáktól már felszabadult kommunió világában való eligazodáshoz.

* Jelen cikk eredeti változata a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisebbségi Hivatal által közösen tartott konferencia számára készült. Szerző a konferenciára mint az identitásválasztás szabadsága elméletének megalkotója és nemzetközi elterjesztője kapott meghívást és előadás tartására felkérést.

¹ Martin Buber: *Én és Te*. Európa Könyvkiadó, Budapest 1991.

² John Rawls: *Az igazságosság elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest 1997. 407.

³Ha mindkét oldalon csak a lehetséges öt alaptípust vesszük figyelembe, akkor 25-féle beszélő páros alakul ki, amelyek közül talán csak hat párosnak van esélye arra, hogy kommunikációs kapcsolatba kerüljön, de nyolcnál többnek biztosan nincsen, ami azt jelenti, hogy a lehetséges párosoknak több mint kétharmadában vagy háromnegyedében biztosan nem alakulhat ki buberi dialogikus párbeszéd, vagy habermasi kommunikáció.

⁴ Csak lábjegyzetben jelzem, hogy mindkét említett csoport lehet nemzeti többség, nemzetiségi, illetve etnikai kisebbség, így az identitásválasztás a legegyszerűbb esetben is legalább hatféleképpen mehet végbe.

⁵ Az elhagyás lehet teljes és lehet részleges, ez utóbbi akkor, ha kettős vagy többes identitást választ a szóban forgó személy.

⁶ Amely magyarul a *Fenomenológia a társadalomtudományban* című kötetben olvasható, Gondolat Kiadó, Budapest 1985.

⁷ A helyzetek megnevezésekor a Schütz által használt terminusokat használjuk, ahol lehet; így használjuk az "elhagyás", illetve a "megközelítés" kategóriáit az identitásválasztási folyamat különböző helyzeteinek leírására.

⁸ A választó személy és a két csoport közti viszonyokat csak kettős megnevezéssel lehet jól leírni; a két megnevezésben a választó, illetve a választott nézőpontja közti különbség fejeződik ki. A következőkben azonban, a keret szorításában mindig csak az egyik nézőpont szerinti felosztást vesszük sorra, és csak ahol a vizsgált eset

indokolja, csak ott térünk ki a másik szempont jelölésére is.

⁹ A "bevándorló" státus megjelölése az államhoz való viszony megjelölésére szolgál; tanulmányában azonban Schütz nem az államhoz való viszonyt, hanem a befogadó nemzet és az "azt megközelítő személy" közötti kapcsolatot elemzi Schütz; ezért indokoltnak tartjuk az identitásválasztás személy-befogadó csoport viszonyban is alkalmazni Schütz kiváló elemzési szempontjait a csoportbevándorlás lépéseinek leírására.

¹⁰ Ha el akarjuk kerülni az előzőekben már ismertetett klasszikusan hibás beszédmódokat, akkor nem az egyoldalú idegenhez való viszonyról kell beszélnünk, mint teszi a többségi elbeszélés, ha a hozzá közelítő kisebbséget minősíti, vagy teszi a kisebbségi elbeszélés, ha a megközelített többséget minősíti. Ha felismerjük, hogy az *"idegenség" kölcsönviszony, amiben mindig legalább két idegen fél vesz részt, így a türelmi elbeszélésben indokoltabb az "idegenek közti viszony" kategóriát használnunk.*

¹¹ J. Rawls: *i.m.* 407.

¹² Amint a helyzet meghatározásához használt felosztási szempontból ez következik, ezt az etnikai-nemzeti háborús helyzetet nem a nemzeti államok között szokásos véres háborúk közé kell sorolni, hanem a csoportok közötti "puha háborúk" körébe. A "puha háború" meghatározása szerzőnek a Juss 1989/4. számában *A médiakrácia, a puha diktatúra kivitelezője*, illetve a Valóság 1997/9. számában *A globalizációs világrendszer-váltás mint létmódváltás* című tanulmányaiban található.

¹³ J. Rawls: *i.m.* 458.

¹⁴ Uo. 466.

¹⁵ Uo. 411.

¹⁶ Erről bővebben a Társadalompolitikai Műhelyfüzetek 1989/2. számában lévő dolgozatban írtam.

¹⁷ Ez utóbbit nevezte Habermas híres tanulmányában "az életvilág gyarmatosításának".

¹⁸ J. Rawls: *i.m.* 407.

¹⁹ Uo. 514-515.

²⁰ Uo. 400-401.

²¹ Uo. 422.

- [András Péter: Hosszú távú szempontok a belső választásokról való gondolkodáshoz](#)
- [Bakk Miklós: Modellviták - rejtett stratégiák](#)
- [Borbély Zsolt Attila: A belső választások és a belső parlamentarizmus viszonyrendszere](#)
- [Fórika Éva: Amire felelküdtünk Isten és ember előtt](#)
- [Ráduly Róbert: A politikai önrendelkezésünk alapjairól, avagy a belső választásoktól az erdélyi magyar önkormányzatig](#)
- [Reiter József: Belső választások a felvidéki magyarság körében \(dilemmák és perspektívák\)](#)
- [Somai József: A demokrácia nem játékszer](#)
- [Székely István: A belső választások és az RMDSZ hatalmi szerkezetének összefüggései](#)
- [Az RMDSZ III. Kongresszusán jóváhagyott Alapszabályzat-határozat](#)
- [A belső választások alapelvei](#)
- [Határozat az RMDSZ Szövetségi Képviselők Tanácsa megválasztásáról](#)
- [Tonk Sándor: Romániai magyar magánegyetem](#)
- [Hódi Sándor: Tíz év után](#)
- [Mírnics Károly: A balkáni Janus-arc](#)

- Győri Szabó Róbert: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Ausztriában
- Közvéleménykutatás a romániai magyarok körében
- Egyed Ákos: A román történetírás az 1848-as magyar forradalomról és a magyar-román nemzetiségi kérdéstről
- Egyed Péter: Az autonómia, az egyetem és a család kérdése az RMDSZ-programokban
- Grúber Károly: Macbethől Sean Conneryig. A skót nacionalizmus politikatörténeti vázlata
- Kovács Péter: A rodopi mufti esete a nemzetközi joggal: Kisebbségi autonómiabarát ítélet az Emberi Jogok Európai Bíróságán: magányos fecske vagy új tendencia?
- Salat Levente: Szempontok a multikulturalizmus fogalmának romániai értelmezéséhez
- Vass Csaba: Identitásválasztás és xenológia. A magyarországi Román Kisebbségi Önkormányzat választási kudarcának tanulságai
- Veress Emőd: A román parlament szerkezete
- Zsigmond Csilla: A NATO-terjeszkedés és a koszovói háború a román sajtóban (1999. március 1. - április 30.)
- A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája
- A magyar politikatudomány válogatott bibliográfiája

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék